

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra kulturních a náboženských studií

Vliv antropologie na beletrii přelomu 19. a 20. století

Bakalářská práce

Autor: P15P0039 Pokorná Jitka
Studijní program: B6107 Humanitní studia
Studijní obor: 7507R090 Transkulturní komunikace
Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D

Hradec Králové

2018

Zadání bakalářské práce

Autor:	Jitka Pokorná
Studium:	P15P0039
Studijní program:	B6107 Humanitní studia
Studijní obor:	Transkulturní komunikace
Název bakalářské práce:	Vliv antropologie na beletrii přelomu 19. a 20. stol.
Název bakalářské práce AJ:	The influence anthropology on belles-letters at the turn of 19-th and 20-th century

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat vlivem antropologie na beletrii v období od 80.let 19. století do 20.let 20.století. Cílem je zjistit, zda autoři krásné literatury, konkrétně dobrodružných románů, v koloniální Británii byli ovlivněni antropologickými školami té doby (evolucionismus, orientalismus), koloniální politikou nebo je tyto aspekty při psaní téměř neovlivnily. I z tohoto důvodu se práce bude zaměřovat na britské a anglicky píšící spisovatele. Dalším cílem práce bude analýza a srovnání spojitostí a odlišností mezi díly těchto autorů. Součástí práce bude i představení historického kontextu a stručných biografí vybraných autorů. Klíčová slova evolucionismus, Kipling, Conrad, britské impérium, literatura přelomu 19. a 20. století The bachelor's thesis focuses on anthropology on belles-letters in period of 80's of the 19-th century to 20's of the 20-th century. The aim of this thesis is to find out whether the writers of colonial Britain were influenced by anthropologic schools of that time (evolucionism, orientalism) and colonial politics or not. For this reason, the bachelor's thesis focuses on british and other english writing authors. Another aim of the thesis is to analyze and compare the similarities as well as the differences between production of these authors. Part of the thesis is also the historical context and writers' brief biographies.

FRAZER, James George. Zlatá ratolest. Překlad Erich Herold a Věra Heroldová-Šťovíčková. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 671 s. ISBN 978-80-7380-017-8. FRAZER, James George. Zlatá ratolest: druhá žeň. Překlad Josef Kandert a Věra Heroldová-Šťovíčková. Vyd. 1. Praha: Garamond, 2000. 294 s. ISBN 80-86379-21-3. SOUKUP, Václav. Antropologie: teorie člověka a kultury. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 741 s. ISBN 978-80-7367-432-8. SOUKUP, Václav. Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie). Praha: Karolinum, 2004, 667 s., [32] s. barev. obr. příl. ISBN 80-246-0337-3 KOKAISL, Petr. Základy antropologie. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2007. 184 s. ISBN 978-80-213-1722-2. BUDIL, Ivo T. Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase. Vyd. 2. V Praze: Triton, 2007. 809 s. ISBN 978-80-7254-998-6. KIPLING, Rudyard. Knihy džunglí. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Albatros, 2010, 277 s., [8] s. barev. obr. příl. ISBN 978-80-00-02554-4. SAID, Edward W. Orientalism. New York: Vintage Books, 1979, xxx, 394 s. ISBN 0-394-74067-X. DEMARIA, Robert, Heesok CHANG a Samantha ZACHER. A companion to British literature. Chichester: Wiley-Blackwell, 2014, liv, 607 s. Blackwell companions to literature and culture. ISBN 978-0-470-65604-4. The Oxford companion to English literature. 5th ed. Oxford: Oxford University Press, 1985, 1155 s. ISBN 0-19-866130-4. PROCHÁZKA, Martin a Zdeněk STRÍBRNÝ. Slovník spisovatelů: anglická literatura, africké literatury v angličtině, australská literatura, indická literatura v angličtině, irská literatura, kanadská literatura v angličtině, karibská literatura v angličtině, novozélandská literatura, skotská literatura, waleská literatura. 2., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2003, 823 s. Slovník spisovatelů. ISBN 80-7277-131-0.

Garantující pracoviště: Katedra kulturních a náboženských studií,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Oponent: Mgr. Luděk Jírka, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 25.11.2014

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 21. 06. 2018

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu Mgr. Petru Mackovi PhD za silné nervy, neochvějnou trpělivost, naději v dokončení této práce a důvěru v mé schopnosti. Díky němuž se, i přes narůstající pochyby, práci podařilo dopsat. Vřelé díky patří i mým nejbližším a kamarádům, kteří mne vytrvale povzbuzovali, ač jsem již nedoufala, že je možné práci dokončit.

POKORNÁ Jitka. *Vliv antropologie na beletrii přelomu 19. a 20. stol.* Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzita Hradec Králové, 2018. 48 s. Bakalářská práce.

Anotace

Bakalářská práce se bude zabývat vlivem antropologie na beletrii v období od 80.let 19. století do 20.let 20.století. Cílem je zjistit, zda Rudyard Kipling, konkrétně tematika jeho dobrodružných románů a povídek, v koloniální Británii byli ovlivněni antropologickými školami té doby (evolucionismus, orientalismus), koloniální politikou nebo je tyto aspekty při psaní téměř neovlivnily. Dalším cílem práce bude analýza a srovnání spojitostí a odlišností mezi vybranými díly. Součástí práce bude i představení historického kontextu koloniální politiky, soudobé antropologie a stručné autorovi biografie.

Klíčová slova:

Evolucionismus, Kipling, britské impérium, kolonialismus, literatura přelomu 19. a 20. století

POKORNÁ Jitka. *The influence anthropology on belles-letters at the turn of 19-th and 20-th century*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2018. 48pp. Bachelor Thesis.

Annotation

The bachelor thesis will deal with the influence of anthropology on fiction in the period from the 1980s to the 1920s. The aim is to find out whether Rudyard Kipling, in particular the subject of his adventurous novels and short stories in colonial Britain, was influenced by anthropological schools of that time (evolutionism, orientalism), colonial politics, or if these aspects did not influence his writing. Another aim of the thesis will be the analysis and comparison of connections and differences between selected works. Part of the work will be a presentation of the historical context of colonial politics, contemporary anthropology and a brief biography of Kipling.

Keywords:

Evolutionism, Kipling, British imperium, colonialism, literature of 19-th and 20-th century

Obsah

Úvod.....	9
1 Historický obraz Britského impéria	12
1.1 Evropský kolonialismus	12
1.1.1 Motivace, intence a důvody k expanzi.....	13
1.1.2 Evropské země, které kolonizovaly svět.....	15
1.1.3 Definování a soudobá percepce termínu kolonie	16
1.1.4 Lesk a bída 19. století.....	17
1.2 Britský kolonialismus	17
1.3 Shrnutí.....	19
2 Evolucionismus	22
2.1 Historický kontext.....	22
2.2 Představení evolucionismu	24
2.3 Knihovniční badatelé	27
2.3.1 Edward Burnett Tylor (1832-1917).....	27
2.3.2 Lewis Henry Morgan (1818–1881).....	28
2.3.3 James George Frazer (1854-1941).....	29
2.4 Shrnutí.....	29
3 Vliv evolucionismu v krásné literatuře	31
3.1 Rudyard Kipling (1865–1936).....	32
3.1.1 Ranné dětství.....	32
3.1.2 Pobyty v Anglii – studijní léta.....	32
3.1.3 Návrat do Indie – žurnalistické začátky	32
3.1.4 Amerika	33
3.1.5 Přelom století.....	33
3.1.6 Zhodnocení.....	34
3.2 Rozbor jeho práce	35

3.2.1 Kim.....	37
3.2.1.1 Děj	37
3.2.1.2 Obraz Indie v očích Kima	38
3.2.1.3 Shrnutí.....	41
3.2.2 Kniha džunglí	41
3.3 Shrnutí.....	42
Závěr	44
Seznam použitých zdrojů	45

Úvod

Právě držíte v rukou text, který má ambice zabývat se vztahem krásné literatury a antropologie na konci devatenáctého století. Autoři píšící dobrodružné romány, které pro obyvatele Britského souostroví byly tak nevšední, zajímavé, jiné a s nádechem exotična, vznikaly v době největšího rozsahu britské imperiální vlády. Z čeho beletristé při psaní svých knih o domorodých lidech a kmenech vycházeli? Z vlastních zkušeností nebo stačila bujná fantazie a pohlednice, které přicházely spolu s pomeranči z jižních kolonií, či se inspirovali v akademických studiích, které byly o *divoších* napsány? Lze najít souvislost mezi motivy dobrodružných knih a antropologickými publikacemi? Jakým způsobem jsou lidé odlišných kultur vnímáni v populární literatuře a jak v odborném diskurzu? Co přispívalo k etnocentrickému smýšlení o lidech, kteří nepocházeli z evropského kontinentu? Čím a kým byl určován postoje *k těm druhým*? Do jaké míry to bylo zapříčiněno existencí koloniálních mocností a důsledkem zámořských objevů? Z těchto dílčích otázek se utváří jedna hlavní směrodatná otázka, co způsobilo, čím bylo ovlivněno, vnímání cizích kultur a jak se toto vnímání světa odrazilo v díle Rudyarda Kiplinga? Měla na tom podíl imperiální výchova nebo i díla evolucionistických antropologů?

V tomto textu se budu zabývat vazbami mezi způsobem literárního vyjádření a antropologického diskurzu s ohledem na politické pozadí. Snažím se klást otázku, jak mezi sebou tyto obory souvisí, zda se ovlivňují a jak velký vliv měla tehdejší politika na myšlení v humanitních sférách. Je na místě říci, že se zaměřím pouze na 2. polovinu 19. století a jednu desítku let 20. století. Abychom mohli snadněji problematiku pochopit, text bude rozdělen na tři části. Imperiální politiku Velké Británie, přiblížení evolucionistického směru v soudobé kulturní antropologii, a ve třetí části se zaměřím na rozbor díla představitele britského imperialismu, Rudyard Kiplinga. Vzhledem k jeho blízkému vztahu k Indii se v kapitolách zaměřujících se na kolonie, potažmo kolonialismus, bude detailněji zaostřeno právě na dobové konflikty a reálie v Indii více než v ostatních koloniích.

Úkolem první části bude seznámení s všeobecným historickým kontextem, který celou práci uvede do dobových reálií. Pro celkový ráz z výsledného textu, je potřeba pochopit, jakým způsobem byla Velká Británie spravována, na jakých principech a ideálech fungovala, co ji drželo pohromadě. Abychom tohle všechno vnímali uceleně, je nutné připomenout si za jakých okolností, kdy a kde kolonie vznikaly. Zde bude rozebrána celková expanzivní politika od 15. století. Dějinné zasazení koloniálních držav, jejich postupné proměňování a vývoj. Vyjmenování evropských zemí, které se aktivně zapojovaly do

nového uspořádání světové nadvlády nad objevenou Zeměkoulí a proměně tamních kmenů. Během tří set let se tito hlavní mocenští hráči obměnili. Španělsko s Portugalskem byli nuceni ustoupit Francii, ale především Británii, budující si průmyslové impérium.

Pokusím se, v jedné z podkapitol, zachytit rozkvět poupěte jakým bylo Anglického království, přes květ v rozpuku – slavnou dobu Království Velké Británie, až po rozkvetlé Spojené království Velké Británie a Irska, *nad nimž slunce nezapadalo* a jeho vlastní velké plány, způsoby spravování koloniálního území i trable spojené s chodem takového kolosu. Protože hlavním tématem této práce je britská literatura konce 19. století, je nasnadě, že vrcholem, k němuž tato část bude směřovat je vyobrazení britského impéria po roce 1870. V té době se stávaly některé země autonomními, ale stále pod patronátem královny Viktorie, avšak ke starým koloniím přibývaly nové, především z afrického kontinentu.

Druhou částí je pohled do antropologického prostředí 19. století. Jednou ze stěžejních potřeb je opět znalost historického kontextu etnologického potažmo antropologického oboru. Abychom v závěrečné části mohli přicházet k erudovaným odpovědím na předmět této práce. Pro etnology a antropology bylo důležité mít k dispozici velké množství dat, díky nimž docházeli k schématům vývoje kultury, primitivních národů či příbuzenské terminologie a vazeb. To vše by nebylo možné, kdyby neměli přístup k velké síti informátorů. Ty tvořili povětšinou imperiální úředníci nebo lidé pracující s místními lidmi v dané lokalitě. Imperiální říše tak poskytovala množství dostupného velice rozmanitého materiálu.

Poslední část bude vyústěním dvou předchozích. Tyto dvě spojí se v balíček informací na jejichž základě bude možné začít docházet k závěrům a odpovědím na otázky, které jsou položeny v úvodu tohoto představení struktury práce. Po medailonku Kiplingova života a samotné autorské činnosti, přejdu k zasazení jeho stylu práce a způsobu myšlení. Jeho vnímání britského národa, přirozenosti člověka a místa ve společnosti. Cílem bude interpretovat z kulturně-antropologického hlediska fenomén Mauglí versus Kim, syn irského vojáka vychovávaný hinduistickou ženou na předměstí Lahore.

Práce sleduje dva hlavní cíle. Jedním je seznámení čtenáře s problematiku koloniální vlády Spojeného království Velké Británie a Irska na konci 19. století a zároveň představení vzniku *etnologie* a *kulturní antropologie* jako vědních oborů, hlavní představitelé evolucionistického směru, jejich díla, metodologii a percepci vnějšího kulturního světa. Druhým je snaha analyzovat vybrané texty z Kiplingovi rozsáhlé

beletristické činnosti ve světle předchozích dvou činitelů. Půjde o snahu interpretovat příběh chlapce Kima, co čtenáři říká o Indickém císařství a životě v něm, v kterých prvcích se odráží evolucionistické rysy. S jakou odbornou znalostí kultury a ideovým přesahem své texty psal? Jak byl přijímán a vnímán. Ráda bych se zaměřila na to, jak ve svých textech vidí tamní obyvatele.

V anotaci je uvedeno, že se práce bude zabývat především srovnání literární tvorby anglicky píšících autorů. Bohužel práce tento záměr nedodržela a zaměřila se pouze na jednoho autora dobrodružných románů přelomu 19. a 20. století. Tento posun způsobilo přecenění vlastních ambicí. V klíčových slovech jsem, oproti původnímu zadání, přidala termín *kolonialismus*, vynechala heslo *Conrad*, o němž jsme se v práci pouze zmínila a nebyl předmětem rozboru. Ponechání tohoto klíčového slova by bylo pro čtenáře zavádějící.

1 Historický obraz Britského impéria

Čelní problematikou této kapitoly je představení Britského impéria jako průmyslového hegemonu na poli světové politiky devatenáctého století. Bude zde popsáno, jak vznikala moderní kolonialismus, které země byly do koloniální politiky zapojeny a jak situace vypadala na konci 19. století. Dále bude rozpracováno vymezení pojmu kolonie a kolonialismus, hlavní rozdíl mezi ním a imperialismem, zároveň snaha určit, kde se nachází hraniční pomyslná čára.

Pro část zabývající se antropologií, je potřebné ujasnit situaci, v níž se evolucionističtí badatelé nacházeli v rámci impéria. Protože evolucionismus, jako antropologický směr, především ovlivnilo tehdejší uspořádání světa. Tedy impéria, která pod svojí vládou měla kolonie ze všech kontinentů. A právě kolonialismus, jeho stručný vývoj a kontext 19.stol. bude předmětem této kapitoly. S ohledem na zaměření celé práce se i tato část bude vyvíjet směrem ke specifikování britského kolonialismu. Jedna z podkapitol se bude věnovat impériu, jeho struktuře a politické ideji, která jej držela pohromadě v době jeho největšího rozmachu, tedy ve viktoriánské éře. Kladu si zde otázku, zda impérium ovlivňovalo Británii či Británie ovlivňovala impérium a jaké dopady toto uspořádání mělo na vnímání britského národního ducha. Závěrem kapitoly se zmíním o orientalismu. Vnímání Východu (Orientu) západním člověkem a pohled na orientálce, který byl utvářen programově, na základě propagandy, politické rétoriky a přejímán tak širokou veřejností jako obecně platná fakta. Dostaneme se i k jádru problematiky, zda nejen vědečtí pracovníci, tedy evolucionističtí badatelé, měli vliv na to, jak byli všeobecně přijímáni a vnímáni domorodí obyvatelé imperiálního území, britskými občany. Jaká atmosféra a všeobecně přijímané názory na imperiální politiku v zemi vládla? Jedním z cílů je ozřejmit společensko-politickou situaci, ukázat, v jakém historickém rozpoložení se království Velké Británie a Irska nacházelo v době vzniku Kiplingových děl.

1.1 Evropský kolonialismus

„Dobýt nějaké země znamená většinou vzít ji těm, kdo mají jinou barvu pleti nebo trochu rozpláclejší nosy než my, a to není vůbec nic pěkného, zvlášť když do toho člověk vidí hodně zblízka. Vykoupit to může jedině idea. Idea, o níž se to opírá; ne nějaká sentimentální záminka, ale idea a nesobecká víra v tu ideu – něco, co si člověk postaví před sebe, čemu se může klanět a nabídnout oběť...“

1.1.1 Motivace, intence a důvody k expanzi

Kolonizační politika je zřejmá již u Féníčanů, Egyptanů, starých Řeků a dalších starověkých národů. Důvodem k osazování a obydlování cizích území byla přelidněnost či nesouhlas s politikou v mateřské zemi. Proto zabírali okolní země, podmaňovali si je a vládci zároveň rozšiřovali svoji moc a říši. Fenomén kolonií lze nalézt po celém světě, na všech obydlených kontinentech. U Ruska a starých civilizací se územní expanze a kolonizace významově překrývají – dobývaly území dostupné po souši, zatímco na Západě se přísně rozlišují. Dělicím faktorem mezi rozšiřováním teritoria, jež spadá do otázky národní a kolonizací je moře.²

Kolonizační agrese v rozsáhlém měřítku jsou nejvíce spjaty s érou zámořských objevů a později v 19. století při rozdělování Afriky. Kdy se začíná mluvit o moderním kolonialismu. Doba mořeplavby a zámořských cest zcela proměnila ráz světa, a to jak na straně dobývaných, tak i dobytých. Hospodářské, politické, vědecké i kulturní důsledky přispěly k posunutí ve vnímání světa, než byl do té doby běžný. Evropa tak přišla do dlouhodobého a přímého kontaktu s cizími civilizacemi a kulturami, ke kterým zaujala jednoznačný postoj. Zámořské objevy se uskutečňovaly na pozadí evropských ekonomických, náboženských a sociálně-kulturních problémů, ale mimo jiné i rozpadu mongolské veleříše Zlaté hordy na několik chanátů a vnitrostátních neshodách střední Asie. A právě prvotní úspěchy při expanzi vedly k ekonomickému rozvoji. Hospodářské výsledky kolonizace byly do značné míry závislé i na způsobu ekonomického a mocenského ovládnutí zámořských zemí. Mezi koloniální správou, jak ji vybudovaly první koloniální mocnosti, a mezi systémem správy vytvářeným zeměmi, jež zámořská území kolonizovaly v průběhu 16. a 17. století byl podstatný rozdíl. Portugalci a Španělé spravovali své kolonie především na základě centrální státní moci, kdy obchodní společnost byla přímo podřízena panovníkovi. Zatímco později kolonizující Franci, Nizozemci a Angličané zvolili jiný přístup. Částečně státní a částečně soukromý. Polosoukromé a polostátní obchodní společnosti dostávaly na dobu určitou povolení pro obchod v konkrétních zámořských oblastech, což vedlo ke snižování cen dovážených surovin a navyšování kupní ceny, proto byly jednotlivé společnosti sloučeny v jednu centrální, která získala na trhu výsadní právo udávání cen, tak

¹ SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu*. Praha: Paseka, 2008. ISBN 978-80-7185-921-5. s. 227

² FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost: 13.-20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-837-2. 11-16

například vznikla Východoindická společnost, jak nizozemská (1602), tak i britská (1600). Tento způsob spravování kolonií se později ukázal jako mnohem výnosnější. Tehdy ještě platilo přísloví, že *obchod následuje vlajku*, avšak v době 18. a 19. století se to zcela obrátilo³.

Prvotními motivacemi pozdějších kolonizátorů byla snaha civilizovat a obracet domorodé obyvatelstvo na křesťanskou víru. Protože křesťanství je ze své podstaty misijním náboženstvím, nebylo na této myšlence – rozšiřovat křesťanskou zvěst, nic zvláštního. V duchu myšlenky: „*peníze vždy až na prvním místě*“, byla, dalším podstatným důvodem expanzivních zámořských cest, touha obohatit panovníky, kteří tyto cesty sponzorovali, ale i samotné námořníky, kteří se pod jejich vlajkou plavili. Sám Kolumbus v Deníku 15.10.1492 napsal: „*Nechci se zastavit, chci plout dál, navštívit mnoho ostrovů a objevit zlato.*“⁴ Jednou z funkcí kolonizace bylo zbavit mateřskou zemi nebezpečných lidí, nebo těch, kteří za ně byli považováni. Samozřejmě k těmto praktickým, ideovým a materiálním důvodům je třeba připojit jako hlavní ingredienci ryze lidskou touhu po dobrodružství, která pudí a žene celé generace do neznáma a nebezpečna, aby si člověk odpověděl na své otázky a sny, překonal sám sebe a posunul hranice možného. K prvním obchodním cestám po moři, ale přiměla společnost nutnost částečně přemístit obchodní cesty ze suchozemské trasy na moře. Což bylo následkem tehdejších konfliktů na evropském kontinentě.⁵ Kolonialismus v moderním pojetí se vždy přímo váže k impériu. Tedy mateřská země se snaží získat více samostatných území, a tak disponovat více koloniemi, potažmo větší mocí. Za hlavní faktory expanzivní politiky se považují ekonomické motivace, protože kolonie jsou výhodným zdrojem rozličných surovin a zároveň spolehlivým kupujícím průmyslových výrobků, nelze opominout lidský element, jako zdroj levné pracovní síly. Dalším faktorem jsou sociologické motivace, jak již bylo několikrát zmíněno, kolonie fungovaly jako místo, kam se přesouvali lidé z přelidněných částí evropských říší a zároveň možnost realizace v koloniální správě, osidlování, zabírání nové půdy a mnoho jiných důvodů k přestěhování se do zámoří. Nesmíme opomenout strategické výhody plynoucí z kolonií. Zabráním území v blízkosti důležitých kolonií se tvořila ochranná pásma. Například aby se ostatním zemím zhoršil přístup

³ Parf. MORGAN, Kenneth O. *Dějiny Británie*. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-347-9. s. 439

⁴ FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost: 13.-20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-837-2. s. 17

⁵ Srov. FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost: 13.-20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-837-2. s. 11-34

k potenciálnímu zabrání Indie, království Velké Británie a Irska se mimořádně zajímala o Blízký Východ.⁶

1.1.2 Evropské země, které kolonizovaly svět

Jednou z prvních zámořských koloniálních mocností založili a spravovali Portugalci, kteří získali v roce 1415 marocký přístav Ceuty. Tím začalo rozšiřování jejich neevropského území a zámořské plavby. Bartolomeo Diaz dosáhl mysu Dobré naděje, Vasco de Gama obeplul Afriku a dojel až do indické Kalkaty. Spolu se zámořskou expanzí zakládali u pobřeží obchodní stanice. Španělé soupeřili s Portugaly, předháněli se, a to vedlo k prvnímu dělení světa mezi tato dvě království. První proběhlo již roku 1494, díky častějším cestám do Nového Světa se smlouva musela pozměnit a konkretizovat. Později se ke koloniím chtivým zemím přidaly Holandsko, Francie a Anglie.

Portugalsko se zaměřilo především na državy v Brazílii, Angolu a Mosambiku v Africe, a v Indii, které postupem času ztrácelo, neboť zde budovaly své obchodní centrály Holanďané a Britové v rámci svých *Východoindických společností*.

Španělsko, dle smlouvy o rozdělení, kolonizovalo Jižní Ameriku na východním pobřeží, Střední i Severní Ameriku a část východní Afriky. Svoji velikou říši ztrácelo postupně během 17. a 18. století, následkem korupce, pirátství a ekonomická stagnace i válkami o španělské dědictví, udrželi si velkou část střední Ameriky a Karibiku.

Francie začala rozšiřovat své mimoevropské území poměrně pozdě, až v 17. století, avšak to jí nezabránilo v tom, stát se pozdějším rozhodujícím hráčem světové politiky. První územní expanzi podnikala na sever Severní Ameriky, území dnešního Nového Skotska a Québecu. Svoji říši začala soustřeďovat především do Afriky Alžírsko, ale především africký středožád, a získala vládu nad celou Indočínou.

Nizozemí začalo se svojí zámořskou politikou až v 16. století, kdy získalo území v Asii, kde kolonizovala část Indie, Maledivy, Cejlon, postupovalo na Jižní Ameriku sever Brazílie a Guayana, na severu Ameriky založila kolonii Nové Nizozemí (dnešní město *New York*) tu si však moc dlouho neudrželo. V Africe se jednalo o Mauricius a Kapskou kolonii,

⁶ FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost: 13.-20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-837-2.

MORGAN, Kenneth O. *Dějiny Británie*. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-347-9.

kteřou v 19. století zabřala Británie. S místními usedlíky později vznikl vzpor, jež vyústil v Búřské války.

1.1.3 Definování a soudobá percepce termínu kolonie

Vzhledem k rázu práce je třeba termín *kolonie* a *kolonialismus* pojímat z hlediska doby, na níž je zaměřena. Tedy konec 19. století a začátek 20. století. Proto byl pro čerpání informací jako zdroj definic termínů vybrán *Ottův slovník naučný (OSN)*.

Kolonie lze rozdělit na mnoho druhů, avšak nejjednodušší je rozčlenění na zemědělské, obchodní, plantážní, hornické, trestanecké, které vznikaly od 15. století. Které tak byly v *OSN* členěny. Protože se budeme zajímat o soudobou literaturu, je dobré znát pojmy, tak jak je chápali a jak s nimi pracovali lidé na konci 19. století. Na základě této myšlenky, zde uvádím přepis výše rozepsaných hesel. Jak se význam nebo jeho chápání proměnilo, je vidět na srovnání s reedicí *OSN* spolu s dodatky.

Kolonie je osada nebo území, jež bylo zabráno a osídleno částí nějakého nářoda mimo hranice vlastních sídel jeho, jestliže nové obyvatelstvo v sídlech svých zachová též původní svou národnost, zvyky, obyčje atd. při tom to je lhostejno, jakým způsobem nové bydliště v moc osadníků se dostalo, zdali cestou mírnou nebo výbojem, jest lhostejno, za jakým účelem bylo zabráno, zda pro hospodářské vytěžování nebo pro rozšíření moci politické, je lhostejno, byla-li kolonie založena od soukromníků nebo od společnosti nebo od moci státní, a jest posléze také lhostejno, zda noví osadníci zůstávají v plně politické odvislosti země mateřské, neb toliko pro zájmy národní nebo hospodářské o ni se opírají, nebo vůbec svazky k původní vlasti je vížící nadobro zruší. Zůstává tedy kolonií i území, jež časem ze země odvislé vyvinulo se ve stát zcela samostatný, např. Spojené Obce sev. amer., Brazílie, republiky středoamerické a jihoamerické, rovněž krajiny zcela samosprávné a jen společným nejvyšším vladaře se zemí mateřskou sloučené, např. Kanada nebo osady australské. [...] Obyčejné pojímání rozumí kolonii arci území takové, které státoprávně jest od země mateřské odvislé, třeba nebyly splněny podmínky pro podstatu kolonie výše uvedené.⁷

Pro porovnání proměny vnímání těchto pojmů je přidán stejný termín z *Dodateků k OSN* z roku 1930. Při přepisu byl zachován původní jazykový úzus.

⁷ *Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Paseka, 1998, 28 sv., 14. díl. ISBN 80-7185-200-7. s. 588

Kolonie jsou osady, v širším slova smyslu jsou zámořské državy tohoto kterého státu, které s mateřskou zemí jsou v politicko-právním svazku. Vedle kolonií v užším slova smyslu, spravovaných mateřskou zemí, které mají větší nebo menší samosprávu mimo protektoráty a obvody zájmů, se ke koloniím počítají i najatá území a mandáty, utvořené po světové válce z bývalých německých kolonií a částečně i z území turecké říše podle článku 22 úmluvy o Společnosti národů.⁸

Kolonisace je osidlování, osazování. Rozeznává se kolonizace vnitřní a zahraniční. Kolonizace zahraniční je vedena obyčejně snahou státu k získání určitého území za účely mocenskými a hospodářskými, v dřívějších dobách k ní docházelo taktéž v důsledku vystěhování z mateřské země z nespokojenosti s vnitřními poměry.⁹

1.1.4 Lesk a bída 19. století

Kolonizační motivace se v 18. a 19. století mění. Hovoří se o tzv. *teritoriální bulimii*, kdy panovníci své prohry nebo neúspěchy na evropské půdě kompenzovali koloniálními výpravami. Když neuspěli na starém kontinentě, tak alespoň ovládli nová území. V tomto zabírání zemí již téměř nefiguruje touha evangelizovat, šířit evropskou vyspělost a ideály. Expanzivní zabírání území se tak stávají preventivním opatřením, aby se snížila šance na zabránění někým jiným. To lze pozorovat na rozdělování Afriky mezi soupeřícími mocnostmi Francie, Belgie, Německa, Anglie a Británie. To, samozřejmě vyvolávalo kontroverzní názory. *Je společnost způsobilá k tomu zabírat cizí území? Co ospravedlňuje toto chování?* Jean-Jacques Rousseau ve *Společenské smlouvě* píše, že „*Máme-li schválit právo prvního obsazení území, musí se vlastnictví doložit nikoli planou ceremonií, nýbrž prací a kulturou.*“¹⁰ Stalo se běžnou praxí, že kolonizace ústí řeky znamenala nárok na celé povodí. Můžeme tedy říci, že imperiální chování navazuje na koloniální výboje 15. a 16. stol. Faktické zabránění území a jeho spravování stálo země nemalé úsilí.

1.2 Britský kolonialismus

Ač od 16. století měla Británie snahu získávat zámořské državy, největších úspěchů dosáhla v 17. století. Po sedmileté válce s Francií, Španělskem, Rakouskem a dalšími mocnostmi získala zásadní část v Severní Americe, kanadská teritoria, Floridu a ostrovy

⁸ *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha: Paseka, 2000, 10 sv., 3 díl, svazek 1. ISBN 80-7185-057-8. s. 644

⁹ *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha: Paseka, 2000, 10 sv., 3 díl, svazek 1. ISBN 80-7185-057-8. s. 646

¹⁰ FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost: 13.-20. století*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-837-2. s. 22.

v Karibiku. Dalším velkým úspěchem bylo zakládání obchodních poboček v rámci Východní Indie, kde obchodovala monopolní Východoindická společnost. Postupně převzala nadvládu nad subkontinentem z rukou Portugalska, časem vytlačila i Nizozemskou východoindickou společnost, která v této oblasti také operovala. Koncem 18. století se britská říše stala nejdynamičtějším ze všech evropských států.¹¹ *„Britové jako celek netoužili po přímém rozšiřování imperiální autority, nátlakové skupiny, které je prosazovaly, měly malý politický vliv.*

Samozřejmě ve starých koloniích s bílým obyvatelstvem se spíše zasazovali o snižování imperiálního dohledu. Přesto posledních čtyřicet let 19. století zažilo anexi rozsáhlých oblastí v Africe, na Dálném východě a v Pacifiku. V roce 1851 byla Británie světovým obchodníkem s přesvědčivou námořní převahou, která přetrvala i v době poklesu průmyslové výroby v devadesátých letech. Britské zájmy tak bylo možné nalézt všude, kdekoliv se obchodovalo, přestože zrovna nebyla žádná britská koloniální autorita formálně přítomna. Neformální imperialismus tak nahradil formální anexi. [...] Ve východní a střední Africe měla evropská přítomnost prvně náboženský charakter, kdy evangeličtí lékaři a misionáři kázali evangelium, léčili nemocné a odhalovali nelidskost vnitrozemského obchodu s otroky. [...] nepřímou vládní podporou se na začátku imperiální kampaně vytvořila charterová společnost, obchodní společnost s vládou garantovaným právem obchodu a administrativy v oblasti.

K rozsáhlé a většinou neformální obchodní síti patřila střední část Indie, „ústřední klenot na imperiální koruně“, nyní už méně výnosná, která však byla ohniskem britského přemýšlení o bezpečnosti mimo Evropu. Po indickém povstání roku 1857-1858 byla Východoindická společnost zrušena a její země převedeny pod přímou britskou správu. V roce 1876 byl na královnino přání ustanoven zákon, který ji prohlásil „císařovnou Indie“. K zajištění Indie a trasy k subkontinentu byla anektována rozličná území. V bezprostřední blízkosti Indie byly připojeny Barma a Malajsie.¹²

Výše popsaný kolonialismus je úzce spjat s imperialismem, který značí správu kolonií. Jak bylo impérium a imperialismus definován v době svého největšího rozmachu? Odpověď lze opět hledat v tehdejších nejrozsáhlejších encyklopediích. Pro naše účely postačí česká encyklopedie *Ottův slovník naučný*. V prvním vydání z roku 1890 se termín *Impérium*

¹¹ JUDD, Denis. *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-046-3. s. 25-26

¹² MORGAN, Kenneth O. *Dějiny Británie*. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-347-9. s. 439-442

zabývá pouze jeho archaickým významem v době římské. Popisuje, jaká byla jeho výkonná moc.¹³ Ale v Dodatcích Ottova slovníku naučného z roku 1936, je již vztahován k mocenskému uspořádání a rozdělení světa. Popisuje i aktuální rozsah jednotlivých imperiálních mocností, počet kolonií, rozlohu i počet obyvatel. A právě z této definice bude zde vycházeno. Imperialismus přímo navazuje na koloniální expanzi, je jejím přirozeným nástupcem.

Imperialismus má v novější době jiný význam, než je uvedeno v OSN. XII. Není to však pojem určitý a je často zabarven politicky; poněkud vyhraněný je pojem imperialismu britského, jímž se rozumí snaha o užší hospodářský svazek jednotlivých částí britské říše (Chamberlainovo „Greater Britain“), v novější době úsilí Ottawské konference. Jinak se rozumí imperialismem násilná expanzivní politika států vedená snahou po ovládnutí stále většího území politicky nebo hospodářsky. V tomto směru lze rozeznávat imperialismus politický, hospodářský. Marxisté rozumějí imperialismem rozpínavou politiku kapitalistických států, vykládají ji jako důsledek kapitalismu vůbec, a přehlížejí, že i stejný imperialismus se jevil v dobách nekapitalistických.¹⁴

1.3 Shrnutí

Shrneme-li předchozí text, docházíme k závěru, že kolonizační tendence jsou zaznamenány v průběhu celého lidstva. Výbojné expanzivní nájezdy na území cizích kmenů, podmaňování si lidí i území a postupné rozšiřování toho svého. Nový způsob kolonizačního úsilí se rodí spolu se zámořskými cestami. Objevování nových cest po moři i nového, zaoceánského kontinentu nebývale rozšiřuje expanzivní možnosti evropských zemí. V první vlně moderního kolonialismu jsou hlavními hráči v rozdělování světa Portugalsko a Španělsko (první cesta Kryštofa Kolumba byla ještě pod vlajkou nesjednoceného Španělska, tedy království Kastilského a Aragonského). V roce 1494 proběhlo první dělení světa právě mezi těmito dvěma říšemi. Snahou bylo získat, co největší sféru vlivu ve světovém dění, později se toto rozdělení ještě upravovalo ve smlouvě ze Zaragoza (1529). Británie a Francie začaly kolonizovat o něco později a také s jinou kolonizační politikou. Jejich kolonie nebyly přímo pod správou státu, jako tomu bylo u Španělska a Portugalska, ale profilovali se do

¹³ Ottův slovník naučný: *Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Paseka, 1998, 28 sv., 12.díl. ISBN 80-7185-157-4. s. 540-541

¹⁴ Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Praha: Paseka, 1999, 10 sv., 2. díl, svazek 2. ISBN 80-7185-162-0. s. 1427

polosoukromých obchodních společností, které byly zřízeny panovníkem. Vznikly tak konkurenční akciové Východoindické společnosti (Nizozemsko a Británie) řízené králem, které měly v čele guvernéra a správní radu. Staly se z nich monopolní společnosti na trhu s kořením, látkami, drahými kovy a dalšími komoditami přivážejícími z Orientu. Jak Britská východoindická společnost, tak i Holandská východoindická společnost měly obdobné strategie. Prvně zakládaly na území Indie své obchodní pobočky, kde zůstávali úředníci. Postupně se tak z obchodní správy stávala správa dohlížející na chod celé výroby a zpracování produktů, trvale přítomna na indickém subkontinentu.

Britská říše se rozrůstala na všech kontinentech. Od Severní Ameriky, kde získala francouzská území po sedmileté válce, přes Austrálii, kterou využívala pro odsun nepohodlných lidí, až po Afriku, kde své kolonie měla na jihu a středovýchodně, v průběhu 19. století je rozšířila i na severu (Egypt, Súdán). Fenomémem devatenáctého století je získávání, co největšího počtu kolonií. Každá regulérní říše by měla mít své vlastní zámořské državy. V té době probíhá „závod o rozdělení světa“, kdy kolonizují i nově vzniklé státy jako je Německo a Itálie.

Britské kolonie byly na konci devatenáctého století na mateřské zemi různě závislé. Od autonomních dominií jako byly Kanada a Austrálie, kde s Korunou měli společnou pouze zahraniční politiku, vojenské strategie a svrchovaného panovníka; přes území jako byla Indie, kde byla část pod nadvládou místních panovníků, kteří fakticky podléhali Británii a část, kterou tvořilo Indické císařství s císařem sedícím zároveň na britském trůně v Londýně; až po zcela závislá území, kde místní vládcí podléhali britskému ministerstvu zahraničí a guvernérovi dané oblasti či obchodním společnostem.

Vnímání obyvatel jednotlivých území z celého impéria obyvateli Británie vedlo k blahosklonnému názoru, že domorodci potřebují dohled nad sebou samými a Británie tak na sebe bere těžké břemeno zodpovědnosti za modernizování těchto zaostalých částí světa. Například v dobové karikatuře je zobrazeno černošské miminko „Uganda“ ležící na prahu před domem typického britského občana Johna Bulla, který se jej musí ujmout, protože samo by se o sebe nepostaralo a nejspíše by zahynulo¹⁵. Celkové dobové vnímání své národnosti se nese v nadřazujícím exklusivismu. Můžeme říci, že způsobem, kterým jsou domorodé národy představovány běžnému občanu i vysokému úředníkovi imperiální propagandou a vládní politikou, se stává směrodatným faktorem ve veřejném mínění. Lze to vidět na

¹⁵ Judd. Obrázková příloha mezi S. 254 a 255

příkladu rozebírání indického povstání u britské spodiny, kteří o něm mluvili jako o *indické patálii* a *těch negrovských primitivech*.¹⁶ Všeobecně přijímaný postoj britské nadřazenosti vůči zbytku impéria, které je pouhým zdrojem výhod, se přirozeně odráží v beletrii i vědeckých pojednáních. Vládní propaganda spravované državy a jejich obyvatele líčila jako primitivní lidi, kteří potřebují civilizovat, vést za ruku při správě vlastní země a jsou laskaví, že je této tíže zbavili a sami se jí ujali.

¹⁶ Judd, s.89

2 Evolucionismus

Ústřední snahou této kapitoly je rozkrýt aspekty, které vedly ke vzniku antropologického směru zvaného evolucionismus v rámci kulturní antropologie. Ta v době svého největšího rozmachu zprostředkovávala a tím i ovlivňovala vnímání světa *těch druhých*, což vede k úvaze, zda právě na základě těchto publikací i beletristických autoři pojímali své hrdiny z evolucionistické perspektivy.

Nejprve bude představen historický kontext, který uvede do souvislostí vnímání odlišných kultur a společností s návazností na mocenské rozložení sil tehdejšího světa. K jehož nastínění slouží předchozí kapitola. Etnocentrismus živěný a utužovaný imperialistickou výchovou, přesvědčením o rasové nadřazenosti a bezpodmínečnosti zákonitě vede k tomu, jak se bude takový člověk stavět k jiné kulturní skupině. Jinými slovy Evropané, ve chvíli, kdy si „*definovali svět druhých, vytvářeli si představu, že jsou to jediné oni, kdo mají právo a legitimitu popis tohoto světa podat. Byla to jen jejich autorita, která svět kolem nich mohla spravedlivě vyprávět a takto vyprávěný příběh legitimizovat. Tato autorita stála na nereflektovaném etnocentrismu, jenž fungoval jako výklad kulturně-spoločenských a životních jevů cizích kultur z hlediska a pojmů společnosti, již pokládali za „naši“ (svoji).*“¹⁷ Pokud budeme pracovat s touto premisou, je již nasnadě s jakým postojem přistupovali evolucionističtí představitelé ke skupinám, které zkoumali. Zároveň zde budou představeni muži, kteří definovali pojem *kultura* a dali tak základ kulturní antropologii.

V celé kapitole jsou jako výchozí informační zdroje použity publikace Václava Soukupa (*Dějiny antropologie, Antropologie: teorie kultur*) a Ivo Budíla (*Za obzor Západu, Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*). Z tohoto důvodu nejsou odkazy na literaturu v průběhu textu, ale až na konci každé jedné podkapitoly či odstavce. Na přímou citaci je odkázáno dle platných pravidel citační etiky.

2.1 Historický kontext

Snahu vykládat původ člověka, jeho dějiny, myšlení a tradice nacházíme u všech kultur v podobě pověstí, pohádek, mýtů, v nichž se interpretují témata člověk, příroda, kultura. Ty se s postupujícím časem obměňují. Záznamy o chování a kultuře jiných společností než své vlastní, se vyskytují již v antickém Římě, např. *Zápisky o válce galské*,

¹⁷ Parf. PAVLÁSEK, Michal. Allochronismus, orientalismus a balkanismus: produkce koloniálních praktik ve vztahu ke krajanům v rumunském Banátu. In: TUMIS, Stanislav a Hanuš NYKL. *Prekolonialismus, kolonialismus a postkolonialismus : impéria a ti ostatní ve východní a jihovýchodní Evropě*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015. Varia, 37. svazek. ISBN 978-80-7308-582-7 s. 86

ale setkáváme se s nimi v průběhu celých dějin. Nejvíce, pak při rozmachu zámořských objevů, kdy cestovatelé, kolonisté, misionáři i filozofové, tedy expandující Evropané se věnovali pozorování zvyků a etickému kodexu těchto mimoevropských národů, kmenů a etnik. Tyto informace jsou zaznamenány především v jejich denících a zprávách.

Evolucionistické paradigma, které se v evropském myšlení prosadilo ve 2. polovině 19. století, významným způsobem přispělo ke konstituování sociální a kulturní antropologie. Jedním z velkých přínosů paleoantropologie bylo, že potvrdila význam kultury jako specificky lidského nad biologického adaptačního mechanismu, jehož prostřednictvím se lidský rod, ať už *homo erectus*, *homo habilis* nebo *homo sapiens sapiens*, přizpůsobil k vnějšímu prostředí. Evolucionistické základy etnologie a antropologie začaly systematicky studovat kulturní systémy v čase a prostoru. Nejčastěji se zaměřovali na preliterární společnosti, závěry takových studií vycházely z komparativních metod výzkumů na základě již zmíněných zápisů.¹⁸ Tedy v 19. stol. vznikla věda, *sociální a kulturní antropologie*, která se o cizí kultury začala zajímat z vědeckého úhlu pohledu a s badatelskou – odbornou činností. Ve svém počátku se se západem věnovala především tzv. *primitivním národům*, neboť její představitelé doufali, že díky těmto kmenům nedotčených moderní civilizací, poznají svojí vlastní minulost. Věřili, že v těchto kmenech je zakonzervován a z nějakého důvodu značně zpomalen vývoj lidstva.

Počátky teorie evoluce a vývoji druhů můžeme nacházet již u G. L. Buffona (1707-1788), který ve svém díle přišel s myšlenkou o evoluci druhů, které jsou závislé na prostředí (klimatu), potravě a otroctví (vytržení z přirozeného prostředí). Byl zastáncem myšlenky monogenetické teorie původu lidstva, tedy myšlenky, že lidstvo pochází z jediného druhu, ale také teze proměnlivosti druhů v čase. Tuto hypotézu rozvinul J. B. de Lamarck (1744-1829) a řekl, že se druhy neustále proměňují nejen v čase, ale i pod vlivem vnějšího prostředí. K tomuto závěru ho vedlo dlouhodobé pozorování a zkoumání živočišného kmene *mollusca*, od fosilií až po živé měkkýše. V publikaci *Zoologická filozofie*, vydané v roce 1809, kritizoval teorii o „neměnnosti druhů, ale také mluvil o postupné změně klimatických podmínek a nepřetržitosti života na Zemi.“¹⁹ Předkládá hypotézu posloupné biologické evoluce, v níž se organismy vlivem prostředí a potřebou adaptace na změny prostředí mění

¹⁸ SOUKUP, Václav. Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie). Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3. s. 608

¹⁹ SOUKUP, Václav. Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie). Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3. s. 66

utvářením nových vlastností. Takto gradující organismus může vést k vytvoření nového druhu, který je od původního zcela odlišný. Tyto hypotézy a teorie potvrdil až Darwin, který k evoluci přinesl důkazy, jež byly nezpochybnitelné. Charles Darwin chápal evoluci jako sérii postupných změn do přírodního výběru, proměnlivosti druhů až po proces adaptace. Což způsobilo, že se antropologie zaměřila zcela na studium vývoje člověka, společnosti a kultury.²⁰

2.2 Představení evolucionismu

Antropologické obory zaměřené na studium kulturních hledisek lidského bytí se na konci osmnáctého století definovaly jako autonomní vědecké disciplíny. *Etnografie* se zaměřila na zkoumání dobových lidských společností většinou za pomoci deskriptivní metody. Nejčastěji se orientovala na zkoumání původu, vývoje dané kultury, ale i na její jazyk, písemnosti, zvyky a náboženství. Oproti tomu *etnologie* se „*institucionalizovala jako národopisná věda, která zobecňuje poznatky získané popisnou a komparativní etnografií a komparativní metodou je srovnává s analogickými soubory jiných společenství*“. Termín *etnologie* se posléze v důsledku specifického vývoje užíval jako synonymní s pojmem *kulturní antropologie*, a to zvláště v anglosaském světě, téměř v jedno splynul ve Spojených státech amerických.

Jako první název „*Etnographie*“ použil německý historik a lingvista August Ludwig von Scholözer (1735–1809) ve spise *Allgemeine nordische Geschichte* (1771). Tento termín chápal jako popisné a historické studium národů. *Etnografie* se tak poprvé metodologicky a institucionálně vytvářela jako nástroj konceptualizace rozmanitosti neevropských národů, které se v tomto případě ocitly pod přímou koloniální správou Ruska během expanze na Sibiř. [...] Do Velké Británie pronikl termín *etnografie* ve dvacátých letech devatenáctého století. První, kdo se tímto termínem a problematikou zabývá byl James C. Pricharda. *Etnografie* představovala diachronní pokus *vysledovat historii lidských ras a kmenů od nejzazších dob, které jsou v dosahu našeho výzkumu, odhalit jejich vzájemné vztahy a dospět k závěrům, ať už jistým nebo pravděpodobným, o jejich spřízněnosti nebo rozdílnosti co do*

²⁰ SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie)*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3. s. 63-68, 271, 273, 608

BUDIL, Ivo T. *Mýnus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 3. Praha: Triton, 1998. ISBN 80-7254-001-7. s. 71-74

BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. V Praze: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6.

původu. Toto etnologické vymezení jako „rasové historie“ přetrvalo až do prvních desetiletí dvacátého století.²¹

Pro potřeby badatelů a vědců, zabývajících se kulturou a domorodými kmeny, byla založena *Londýnská etnologická společnost*, jež byla ustavena v Londýně v roce 1843. V rámci této společnosti později, během šedesátých let 19.století, působila generace klasických evolucionistů. Ti navazovali buď na myšlenky osvícenství (E. B. Tylor), nebo vycházeli z teorií Darwina a Lamarcka (J. Lubbock, Huxley). Ne všichni soudobí učenci souhlasili s názory Darwina a představou biologické evoluce. Z toho důvodu založil James Hung v roce 1863 protidarwinovsky orientovanou *Londýnskou antropologickou společnost*. Obě společnosti však v roce 1871 splynuly v rámci *Královského antropologického ústavu*. Toto sloučení mělo za následek, že etnologie a antropologie byly dočasně ve Velké Británii považovány za dvě odlišné disciplíny. Etnologie i díky tomu získala v britském akademickém světě poněkud pejorativní rasistický nádech.²²

Jak již bylo naznačeno, smýšlení badatelů 19. století se odrážela přesvědčení pramenící již od osvícenských filozofů a přírodovědců, kteří přeceňovali a až příliš oslavovali postavení člověka v živočišné říši.—Filosofický základ pro evolucionismus lze nacházet v pozitivismu, jehož autor Auguste Comte říkal, že *každé vědecké poznání musí vycházet z faktů, které lze ověřit a kritériem pravdivosti je podle něj shoda poznání s fakty*. I on pracoval s myšlenkou vývoje lidstva, nikoli však z biologického hlediska, ale filozofického čili lidstvo prochází třemi základními údobími, a to většinou teologickým, metafyzickým a pozitivním.²³ Spolu s idejemi osvícenství o procesu pokroku a potvrzením biologické evoluce druhů, tak nastala ideální příležitost pro vznik počátku antropologického směru, který se jí snažil aplikovat na dějiny lidské kultury. Evolucionismus vychází z diachronní metody, která *spočívala v objevení prehistorie, až do novověku ukryté v mlze mýtu*²⁴. Cílem jejich zkoumání mělo být určení a zmapování přesně stanovených stádií lidského vývoje, jímž si musí projít každá společnost, každá kultura obývající Zemi. Předpokladem proto je vývoj od nejjednoduššího k složitějšímu, psychická i biologická jednota lidstva, dále pak zkoumání přežitků. Výzkum těchto antropologů spočíval v načerpání, co největšího

²¹ Parf. BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Seville po Franze Boase*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6. s. 340

²² Srov. BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Seville po Franze Boase*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6. s. 339-341

²³ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 1998. ISBN 80-7254-001-7. s. 67

²⁴ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 1998. ISBN 80-7254-001-7. s. 43

množství informací o daném jevu (např. vysvětlení si vzniku a původu ohně), jeho zhodnocení a následného zařazení do předpokládaných závěrů, k nimž zajisté, v duchu jejich přesvědčení, dojdou. Jedná se o široce spektrální směr, pod jehož badatelské rozpětí se vešly kulturní jevy od manželství, práva, náboženství, až po rituály, tradice a magie. Bohužel se stávalo, že konkrétní data byla vytrhávána z jejich původního kontextu a zasazována do souvislostí tak, jak bylo zrovna potřeba.

Důvod ústupu od myšlenek evolucionismu byl jednoduchý – stával se více zkosnatějším, neoslovujícím, a to bezesporu i díky používání diachronní metody. Nejvíce je tomuto směru vytýkán evropský etnocentrismus, především ze sociologického hlediska. Snad největší slabinou evolucionismu byla jeho statičnost, ale předně vědci se sami neměli potřebu konfrontovat s realitou a lidmi, o nichž psali. Což přirozeně svádělo k jistému upravování a ohýbání některých informací. Závěry, které ve svých pracích dosahovali, ne vždy odpovídaly reálnému dění. V typickém evolucionistickém díle byl předložen model rozvoje, který byl podložen velkým množstvím faktů z dílčích výzkumů, které probíhaly většinou na základě dotazníkového šetření. Respondenty nebyli přímo domorodci, ale Evropané, kteří v daném prostředí nějakou dobu pobývali. Zároveň se často stávalo, že fakta byla vytrhována z kontextů, anebo se přizpůsobovala tezi, kterou se autor snažil potvrdit. Hlavními závěry evolucionistů byly teze, které dokládaly, že vývoj kultur probíhá na základě kumulačních evolučních změn od elementárních ke spletitějším a složitějším. Antropologové a etnologové si nevzali vůbec malý cíl, když se snažili popsat a najít všechny tyto změny a tím vytvořit časovou linku všech proměn, stádií a stupňů vývoje kultury až po tu moderní, jejich současnou. Základním východiskem je premisa jednoty lidstva ve svém psychičnu i fyzičnu, aby tak mohli všichni procházet stejnými stádii. Celkově můžeme konstatovat, že evolucionismus je poměrně neobjektivní, etnocentrický a přezíravý směr. Po druhé světové válce se opět oživily myšlenky tohoto směru v podobě neoevolucionismu, avšak bezprostředně na něj nenavazují. Směrem, který přichází po evolucionismu je difuzionismus, jež využívá synchronní, nikoli diachronní metody ke své práci.²⁵

²⁵ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 3. Praha: Triton, 1998. ISBN 80-7254-001-7. s. 73, 80–85
MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-25-3. s. 196-198
SOUKUP, Martin. *Základy kulturní antropologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. ISBN 978-80-7465-186-1. s.226
SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie)*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3. s. 296-298
SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-432-8. s.398-402

2.3 Knihovničtí badatelé

Jak již bylo několikrát řečeno, evolucionisté neměli potřebu jezdit zkoumat přímo do místa zájmu svého předmětu bádání, protože jejich záměrem bylo globální zmapování evoluce lidstva. Tato myšlenka stadiálního vývoje lidstva nepotřebovala cestovatele, pouze vědce s trpělivostí. Díky načerpaným metrům a metrům materiálů, hodinám strávených v knihovnách studováním mohli propojovat a nacházet společné body vývoje lidské společnosti. Neboť není místo na Zeměkouli, které by reprezentovalo tuto globální evoluci, stávala se myšlenka cestování zcela absurdní. Cestování znemožňoval i fakt práce s časem a prostorem. Stěžejní východisko všech prací je, čím dál od centra moderní civilizace, tím více divošská společnost. Tedy prostorová rozmanitost reprezentuje čas. Podklady pro svá zkoumání získávali z již napsaných děl či rozesílali dotazníky, aby doplnili nepokryté části svých vědomostí.

Hlavními představiteli jsou Edward B. Tylor, John Lubbock, Lewis H. Morgan a James G. Frazer. První ze jmenovaných byl i prvním, který pracoval s pojem kultura, a tedy ji i definoval:

„Kultura neboli civilizace...je ten komplexní celek, který zahrnuje poznání, víru, umění, právo, morálku, zvyky a všechny ostatní schopnosti a obyčeje, jež si člověk osvojil jako člen společnosti.“²⁶

Kulturu, tak z tohoto pohledu chápeme jako *system artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí sdílených a předávaných členy určité společnosti se prosadilo zejména v sociální a kulturní antropologii, archeologii, etnografii, etnologii, sociologii, psychologii.*²⁷

2.3.1 Edward Burnett Tylor (1832-1917)

Zakladatel, a tedy i představitel britského evolucionismu, který se zabýval vývojem náboženství, a jako první používá termín *animismus*. Vystudoval kvakerskou školu, ale pro svůj náboženský původ nemohl ve Velké Británii studovat na univerzitě. Při cestě po Spojených státech amerických a Mexiku se začal zajímat o etnografii a archeologii. Po návratu z Ameriky se začal naplno věnovat filologii a etnologii. Zásadním jeho dílem je *Primitivní kultura* (1871), na studiu středoamerických indiánů demonstroval evoluční

²⁶ SOUKUP, Václav. Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie). Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3. s. 284

²⁷ Tamtéž. s. 286

paralelismus. Zastával utilitární funkce kultury. Tedy postoj, že kultury byly vědomě vytvořeny, aby sloužily praktickým potřebám a cílům společností. Přežitky a nepotřebné kulturní aspekty by se z kultury měly postupně vyčlenit. Konzervatismus a tradicionalismus považoval za něco, co kulturu a společnost brzdí ve vývoji. Došel k názoru, že „*rozdíl mezi civilizovanými a primitivními národy netkví v odlišných principech myšlení, ale ve stupni kulturního vývoje, zejména míře lidského poznání, jehož daná společnost dosáhla.*“²⁸

Ve své práci používal komparativní analýzu právě ku studium přežitků. Přežitky jsou podle Tylora dobré k tomu, aby nám ukazovaly, jak jsme asi fungovali dříve (starší stupně evoluce). Kromě rodiny a přežitků se zaměřuje na vývoj náboženství, který podle něj začíná u animismu a končí u monoteismu.

Důležité je chápat, že myšlení Edwarda Tylora bylo zcela ve shodě tehdejšímu pojmání světa i díky impériu a jeho roli v každodennosti člověka. Není tedy možné obviňovat jej z předpojatostí či vytrhování údajů z kontextu.²⁹

2.3.2 Lewis Henry Morgan (1818–1881)

Nejdůležitějším představitelem anglosaského evolucionismu je Lewis H. Morgan, který se narodil ve státě New York ve Spojených státech amerických, vystudoval právní studia a založil si advokátní praxi. Ke studiu antropologii se dostal díky svému dlouholetému zájmu o původní obyvatelstvo Ameriky. Vystupoval proti zabírání indiánské půdy a byl členem spolků, které se zabývaly zkoumáním těchto kmenů.

Jako jeden z mála evolucionistů osobně znal bádané příslušníky společnosti, prováděl terénní výzkumy. Zajímal se o terminologii a příbuzenské vztahy/systémy mezi různými kmeny na území Nebrasky, Kansasu. Na tento svůj výzkum navázal podstatně rozsáhlejším vědeckým záměrem, jehož cílem bylo obsáhnout a porovnat, co možná největší část národů a jejich příbuzenskou terminologii. Pro tento komparativní výzkum složil speciální dotazník, na jehož základě vytvořil příbuzenské skupiny a snažil se vypracovat postupný vývoj manželství. Který jde od promiskuity až k monogamii. Morganovým základním dílem je *Systém pokrevnosti a příbuzenství lidské rodiny* (1870) a *Stará*

²⁸ SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-432-8. s. 405

²⁹ MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004. ISBN 80-86429-25-3. s. 172

BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6. s. 492-498

společnost (1877) Díky Lewisi Morganovi a jeho kolegům se stalo studium příbuzenství jedním z ústředních zájmů antropologie a zůstává jím dodnes.

Ve svém rozsáhlém díle rozdělil lidské kulturní dějiny do tří fází: *divoštví*, *barbarství*, *civilizace*. Na tuto koncepci navazuje mimo jiné i James G. Frazer. Jeho teze a způsob chápání evolucionismu kritizovala Boasova škola.³⁰

2.3.3 James George Frazer (1854-1941)

Sir James G. Frazer se narodil ve skotském městě Glasgow, zde vystudoval filologii a pokračoval na Trinity College. I přes vystudování klasických jazyků a počáteční vědecké činnosti obrácené tímto směrem, se díky zpracovávání hesel „*totemismus*“ a „*tabu*“ pro *Britskou encyklopedii*, dostal ke studování etnologie a antropologie. Jeho celoživotní oblastí zájmu se staly příbuzenské vztahy, náboženství a s tím spojená mytologie, magie a rituály. I díky jeho srozumitelnému jazyku se stalo jeho dílo, *Zlatá ratolest* (1890), jedním z nejpůvodnějších antropologických pojednání. Frazerovo chápání sociální antropologie „*je komplexním studiem člověka, srovnávacím výzkumem lidských ras a historickou rekonstrukcí evoluce lidského myšlení a institucí. Cílem není sběr faktů, ale hledání obecných zákonitostí vývoje společnosti a kultury*“³¹.

Jeho postoj k lidem, o nichž psal a jejichž kultury, rituály, zvyky měl tak dobře probádané, nikdy sám nepotkal a až do konce svého života je vnímal v ryzím evolucionistickém a imperiálním smýšlení, jako někoho podřadného. Tento antropolog mnohé ovlivnil. Například z jeho myšlenek a postojů vycházel sám Bronislaw Malinowski, ač se vůči němu později ostře vymezoval. Z počátku inspiroval i Wilhema Wunda, Richarda Thurnwalda, Émila Durkheima či Marcela Mause.³²

2.4 Shrnutí

V této části byl představen první teoreticky uchopený antropologický směr, zvaný evolucionismus. Co všechno jeho vzniku předcházelo a připravilo mu živnou půdu bylo elementárně rozebráno v začátku této části. Stručně vyjádřeno, vzájemně se doplňující obory

³⁰ Srov. ERIKSEN, Thomas. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6. s. 24

Srov. SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-432-8. s. 399-41
BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha: Triton, 2007. ISBN 978-80-7254-998-6. s. 499 - 510

³¹ SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-432-8. s. 131

³² BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 1998. ISBN 80-7254-001-7. s. 83-85

SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie)*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0337-3. s. 297-313

přírodovědecké, filozofické, historické, a ještě v plenkách antropologické (lépe řečeno, záznamy z deníků cestovatelů, misionářů a kolonizátorů) vedly k náznakům podobnosti živočišných druhů a možné diachronní návaznosti vývoje i lidského druhu. Těmito myšlenkami se zabývali již Jean-Baptiste Lamarck aj. Po publikování Darwinova „*O původu druhů*“ se začala brát vážně teorie evoluce. Následně se plně rozvinula myšlenka o kulturního vývoje lidstva. S přihlédnutím ke staletí všemi uznávané vizi, že Evropané šíří do světa civilizovanost a pokrok, nebylo ničím zvláštním, že pro evolucionistické badatele se stala myšlenka o postupném vývoji a různém stupni vývoje ostatních kultur, zcela přirozenou. Samotné disciplíně zvané *sociální a kulturní antropologie* předcházela *etnologie*, která zprvu na Britských ostrovech splývala s vizí kulturní antropologie, později však byla chápána pejorativně, díky svému nadřazenému přístupu. Jak již bylo zřejméno, základní metodou je komparace velkého množství dat z různých částí světa a následně schematizován, propojena s diachronní metodou, která obrazně řečeno vytváří až plastickou časovou linku vývoje kultury a smýšlení člověka.

3 Vliv evolucionismu v krásné literatuře

Následující kapitola se soustředí na motivační a interpretační hlediska Kiplingova prozaického díla. Navazujeme na dobový kontext, který byl výše popsán. Imperiální vládu a britskou národní hrdost nelze v Kiplingově díle nevnímat. Tedy pro interpretaci části jeho publikací je klíčové znát právě pozadí vzniku. Jeho příběhy se často odehrávají v Indii, indické džungli či na předměstí indických měst a hlavní obchodní cesty Pandžábu. Z toho důvodu je dobré mít přehled o indických událostech konce devatenáctého století. Zvláštní pozornost je také třeba věnovat antropologickému hledisku a informačnímu významu, který čtenáři kniha přináší. Z naší reflektující pozice je podstatné orientovat se v již zmíněné kulturní antropologii oné doby, směru evolucionistickému, jehož myšlenky jsou v jeho díle snadno rozklíčovatelné. Všechny tyto faktory budou ústít v rozbor knihy *Kim* a *Knihy džunglí*. Nejprve však obrátíme svůj zrak na autorův životopis a události, které jej v literární tvorbě formovaly. S přihlédnutím k jeho vlastní reflexi, kterou o svém životě podal v autobiografické knize *Něco o mém životě*. Cílenou částí bude Kiplingův život a působení v Indii.

Studie evolucionistů, nejvíce však Frazerova *Zlatá ratolest*, působily na autory krásné literatury. Můžeme jmenovat například Virginii Woolfovou, Williama Yeatse či Josepha Conrada. Rudyarda Kiplinga jsem vybrala z několika důvodů. Jeho *Knihy džunglí* neustále oslovuje současné čtenáře a dočkává se nových uměleckých zpracování, filmových adaptací, muzikálů, rozhlasových her na motivy příběhů, které Mauglí zažívá. Je to chlapec vychován v indické džungli a jeho vnitřní dilema, zda patří či nepatří mezi lidský kmen je zajímavé téma pro antropologické zamyšlení. *Kim* představuje bělošského chlapce vyrůstajícího mezi hindskou spodinou a splývá s místními lidmi. Dalším důvodem je znalost poměrů, o kterých ve svých knihách píše, zvláště v *Kimovi*. Neposlední příčinou výběru Kiplinga je jeho ocenění Nobelovou cenou za literaturu. Což značí, že byl všeobecně uznávaným literátem, který měl nemalý vliv na své čtenáře a utváření názoru na věci, o nichž píše. S přihlédnutím k odůvodnění Švédské akademie pro udělení Nobelovy ceny Kiplingovi. Která mu je udělila „...za pozorovací schopnosti, tvůrčí představivost a sílu zobrazování, které se projevují v díle světoznámého spisovatele.“³³ Je tak zcela bezesporu přijatelným spisovatelem pro zamýšlený rozbor.

³³ MAREK, Jiří. *Laureáti Nobelovy ceny za literaturu*. Brno: Alda, 1998. ISBN 80-85600-50-1. s. 18

3.1 Rudyard Kipling (1865–1936)

3.1.1 Ranné dětství

Johnu Lockwoodovi Kiplingu a Alici Kiplingové se v Bombaji 30. 12. 1865 narodil jediný syn a budoucí uznávaný britský spisovatel a básník. Hrdý představitel imperiální slávy. Dětství strávil v indickém městě Lahore, ale v šesti letech jej rodiče poslali do Anglie, aby zde nastoupil do školy a především, aby mu nezůstal indický přízvuk a naučil se číst, psát anglicky.

3.1.2 Pobyť v Anglii – studijní léta

V domě, kde prvních šest let vyrůstal mluvil místním *hindí*, protože jeho chůva i hindský sluha jím hovořili. Anglicky mluvil pouze s rodiči pár desítek minut denně. „*A tak jsme mluvili (on a jeho sestra pozn. aut.) „anglicky“, se zdráháním jsme překládali věty z domorodé řeči, v níž jsme mysleli, a v níž se nám zdály sny.*“³⁴ V Británii ve městě Southsea přes školní rok bydlel u paní Hollowayové, která ubytovávala děti rodičů, kteří byli v Indii. Toto šestileté období pro něj bylo velmi stresující a nejtěžší, neboť bytná jej často bila, trestala a jinak týrala, zároveň jej její syn krutě šikanoval. To mělo za následek psychické zhroucení. Pobyť v tomto prostředí umocnil vrozenou krátkozrakost, protože nesměl číst, a proto četl na špatně osvětlených místech. V roce 1878 nastoupil na internátní školu United Services College v přímořské vesnici v Devonu.

3.1.3 Návrat do Indie – žurnalistické začátky

Na této škole zůstal až do roku 1882, v tom samém roce se vrátil do indického Láhauru a přijal místo novináře v místním plátku *Civil and Military Gazette*. V Láhauru žili i jeho rodič, otec byl kurátorem múzea a také ředitel vysoké umělecké školy. Na jeho formování a celoživotní směřování měla nemalý vliv Svobodná zednářská lóže, jejíž byl členem. Vyjádřil se, že zde se mohli setkávat muži opravdu rovnocenně bez ohledu na kasty a společenské postavení. Ideály i zásady Zednářské lóže jsou patrné v celé jeho literární činnosti. Po dobu působení v angloindickém novinovém plátku píše a zde publikuje své povídky z indického života. Ty souborně vychází v roce 1888 pod názvem *Prosté povídky z hor*. Zajímavostí je, že za peníze z prodeje autorských práv získal prostředky na cestu z Indie do Anglie, svatbu a svatební cestu kolem světa.³⁵ Předtím však se vydal na cestu

³⁴ KIPLING, Rudyard. *Něco o mém životě: (pro přátele známé i neznámé)*. V Podlesí: Dauphin, 2017. ISBN 978-80-7272-789-6. s. 20

³⁵ Srov. KIPLING, Rudyard. *Něco o mém životě: (pro přátele známé i neznámé)*. V Podlesí: Dauphin, 2017. ISBN 978-80-7272-789-6. s. 119

kolem světa, která znamenala procestování většinu kolonií britského impéria, od Singapur, Hong-Kongu, Japonska, Jižní Afriky až po Nový Zéland a Austrálii, s poslední zastávkou v Indii. Z té odjel v roce 1891, aby se oženil s Američankou Caroline Balestierovou, tu o ruku požádal telegraficky. Při plánované svatební cestě kolem světa se v Japonsku dozvěděli o krachu banky a veškeré peníze, které jim zbyly stačily pouze na cestu zpět do Spojených států amerických, kde si ve Vermontu pronajali domeček a po čtyři léta zde přebývali.

3.1.4 Amerika

V Americe se Kiplingovým narodila první dcera Josephina (29.12.1892). Kipling na toto období vzpomíná jako na jedno z nešťastnějších. Jak výstižně praví Ottův slovník naučný, zde žil jen literatuře. Vznikly tu povídky *Denní práce*, *Stateční kapitáni*, *Kniha džunglí*, básnická sbírka *Kasárenské balady* a rozepisuje *Povídky jen tak* a *Kim*. Setkává se s politiky, univerzitními profesory a dalšími muži své doby. O Američanech se vyjadřuje poněkud svérázně. Doslovně „...nikdy jsem nepřestal žasnout nad národem, který poté, co domorodce svého kontinentu vyhladil důkladněji než kterýkoli jiný moderní národ, upřímně věří, že je bohabojným novoanglickým společenstvím, jež dává dobrý příklad krutému a nemilosrdnému lidstvu.“ Jedním z důvodů, proč opustili nový kontinent byly oscilující se vztahy mezi USA a Velkou Británií, které umocňovaly protibritské nálady běžné populace.

3.1.5 Přelom století

Po příjezdu v roce 1897 do Anglie žili několik let v pronajatém domě v Devonu, ale později se přestěhovali ke Kiplingovým příbuzným ve východním Sussexu. Stále píše básně, publikuje povídky a novely. V srpnu 1897 se Kiplingovým narodil nejmladší syn John. Následujících deset let trávil každou zimu v Jižní Africe v domě, který byl součástí farmy Cecila Rhodese. Což vedlo ke stýkání se s vysoce postavenými muži impéria. Na jaře 1899 při návštěvě Spojených států amerických závažně onemocněla Kiplingova nejstarší dcera, která zápalu plic začátkem března podlehla. To byla pro celou rodinu hluboká rána a Kipling už nikdy Ameriku nenavštívil. V roce 1901 vychází *Kim*, jeden z nejlepších literárních počínů, který konzultoval i se svým otcem. Rok na to vychází soubor povídek *Povídky jen tak*. A již naposledy Kiplingovi stěhují. Nyní zůstávají ve východním Sussexu v malé vesnici Burwash. Po turné v Kanadě, které se uskutečnilo v roce 1906 se dozvídá, že byl nominován na prestižní ocenění Nobelovou cenou za literaturu. Spolu s manželkou odjeli do Stockholmu, kde jako nejmladší nositel této ceny a zároveň první Brit tuto cenu převzal. Při

ceremoniálu o něm mimo jiné švédská akademie řekla, že „...přiblížil Angličanům svou rodnou Indii víc než Suezský průplav mezi Středozezemním a Rudým mořem.“³⁶

První světová válka

Nejtěžší období se váže k první světové válce, kde ztratil osmnáctiletého syna. Jeho smrt jej zdrtila i protože on sám nasadil všechny síly, aby John mohl narukovat. Hlásil se jako dobrovolník, ale dvakrát byl pro špatný zrak odmítnut. To ho nejspíše vedlo k tomu, že se stal členem komise pro válečné hroby na pozici literárního poradce. Zahrnovalo to například stylizaci nápisů na pamětních deskách nebo na hrobech neznámých vojáků.

Po první světové válce se stáhl do ústraní. Stále psal, ale jeho práce upadala a s manželkou zůstávali ve svém domě v Sussexu. Zemřel 18. ledna 1936. jeho popel je uložen do *Koutku básníků* ve Westminsterském opatství.

3.1.6 Zhodnocení

Z tohoto stručného medailonku vyplývá, že Kipling byl až ikonickým občanem království Velké Británie a Irska, využívající všech výhod velkého impéria, které nabízelo. Světoběžník po kontinentech, který se může cítit všude doma, protože kamkoli v rámci impéria přijede, je něco z jeho kultury, kterou tam pěstí britská správa. Kipling byl zastáncem hierarchické struktury britské společnosti, a byl přesvědčen o nadřazenosti evropské civilizace, ve svých knihách oslavuje heroičnost říše.³⁷

Jako i v první části jsem se odkazovala k *Ottovu slovníku naučnému*, který může sloužit jako zrcadlo, jež nám podává svědectví o tehdejší nahlížení na hesla, která jsou spjata s koloniemi a impériem, tak stejně poslouží i nyní ve vztahu k informovanosti a výpovědní hodnotě o Rudyardu Kiplingovi a jeho přijímáním společností. První vydání se rozsáhle rozepisuje o Kiplingově životě s rodiči v Indii, studiu v Anglii a návratu zpět do Indie, jeho novinářské a cestovatelské činnosti (cesty po severní části subkontinentu). Za pozornost stojí, jak je charakterizován jeho styl psaní. „*Kipling psal již dosti dlouho veršem i prosou obrazy z života angloindického plné síly a vůně, krve i chvatu, vášně i děsu bez zvláštního povšimnutí v užší své vlasti, když tu na počátku roku 1890 obrátila se k němu na ráz skoro pozornost veřejnosti anglické a za ní ostatní literární Evropy a Kipling stal se*

³⁶ KIPLING, Rudyard. *Knihy džunglí*. Praha: Albatros, 2016. ISBN 978-80-00-04342-5. s. 277

³⁷ Srov. KIPLING, Rudyard. *Něco o mém životě: (pro přátele známé i neznámé)*. V Podlesí: Dauphin, 2017. ISBN 978-80-7272-789-6. s. 89-223

Srov. PROCHÁZKA, Martin a kol. *Slovník spisovatelů: anglická literatura, atd.*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-131-0. s. 437-440

Srov. KIPLING, Rudyard. *Povídky zednářské lóže*. Beroun: Machart, 2014. ISBN 978-80-87938-07-2. s. 252-253

literárním faenomenem: předákem nejmladší anglické generace spisovatelské a literárním výrazem dnešní kultury indické.“³⁸ Ve slovníku je popisován jako *básník moderní Indie*, který bezprostředně a sugestivně popisuje společenské vztahy, údajně vystihuje i *vášeň, bestialitu, děs a hrůzu, dobrodružství a osudnost vystihuje zvláště podmanivě*. postavení, Přijímání Kiplingových děl jako *literárního fenoménu* prošlo nejspíše značnou proměnou, protože v *Dodatecích k OSN* je pod heslem Kipling uvedeno pouze pár vět, zmiňujících se o spisovateli, který byl „*mluvčím britského imperialismu a postavil se do služeb říše ve všech jejích zkouškách*“³⁹, ale jehož dílo podléhalo časovosti své doby.

3.2 Rozbor jeho práce

Kipling ve své práci zosobňoval představu, že Evropan má pokládat za svoji povinnost, *za břímě bílého muže*, vyvést přírodní národy z *temna barbarství*.⁴⁰ *Zobrazení Indie a Indů v britské literatuře a kultuře v období před vyhlášením nezávislosti bylo většinou podřízeno udržení nedotknutelnosti imperiálních vztahů a zdůrazňování britské nadřazenosti. Zpočátku to však neplatilo a v té době bylo namalováno mnoho raných, většinou popisných obrazů různých míst, lidí a událostí. [...] Pokud šlo o literární produkci, britské romány a básně po celé 19. stol. a po převážnou část 20. stol. téměř bez výjimky vyjadřovaly imperiální imperativ stejně jako učebnice, které byly vydávány v Británii. V průběhu 19.stol. ličila značná část Britů, kteří psali o Indii, tamní poddané britské vlády jako nespolehlivé lidi, kteří potřebují, aby jim vládli běloši.*⁴¹ To ostatně dokládá i Kiplingovy zkušenosti z doby, kdy pracoval v redakci. Podle jeho slov místní úřady „*prospí léto od května minimálně do září*“ a nahromaděnou práci vyřizují až v chladnějším počasí. „*Ovšem Angličané, poté, co zavedli pro tyto lidi s dětinskou náturou pevnou pracovní dobu obvyklou v severních částech země a sami odjeli na dovolenou, jsou překvapeni, že Indie nepracuje tak výborně jako oni. Toto je jedním z důvodů, proč poměry v samosprávné Indii budou vskutku zajímavé.*“⁴²

Prvotně v Indii začal psát pro pobavení svých angloindických známých, s kterými trávil volný čas v klubu v Láhauru. Snažil se zachytit ovzduší Indického císařství přesně

³⁸ *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí*. Praha: Paseka, 1998, 28 sv., 14. díl. ISBN 80-7185-200-7. s. 247-248

³⁹ *Ottův slovník naučný nové doby: dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha: Paseka, 2000, 10 sv., 3 díl, svazek 1. ISBN 80-7185-057-8. s. 517

⁴⁰ BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 1998. ISBN 80-7254-001-7. s. 38

⁴¹ JUDD, Denis. *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-046-3. s. 430

⁴² KIPLING, Rudyard. *Něco o mém životě: (pro přátele známé i neznámé)*. V Podlesí: Dauphin, 2017. ISBN 978-80-7272-789-6. s. 66

takového, jaké bylo. Později již psal pro čtenáře, jejichž řady se rozrůstaly po celém světě. Kiplingovy „příběhy o Britech v zámoří mu pomáhaly vyprávět, a tím zachytit nejen jeho vlastní identitu, ale i totožnost Britů a impéria. Kipling spolu s dalšími autory přispěl k vytvoření koloniální a imperiální identity tím, že krajině zahrnující celé impérium vtiskl povědomé, domácí rysy.“⁴³

Obecně ve svých novelách a povídkách zobrazuje impérium v plné síle a idylickém světle. Příznačným rysem jeho děl je zobrazování poměrně bezkonfliktního soužití různorodých náboženských i kulturních skupin. Dnešním pohledem na svět bychom řekli, že předkládá multikulturní rozmanitost v ideálním, bezkonfliktním soužití. To se například projevuje v *Kimovi*, kde se hlavní hrdina Kim setkává a spolupracuje s muslimem, tibetským lámou i britským sáhibem. Častým tématem byl i vojenský svět v koloniích. Téměř celou spisovatelským životem se jako červená nit vine hrdé vlastenectví a příslušnost k impériu, které jako laskavý rodič se stará o země, které má pod svojí správou.

Motivy pro své novely sbíral ze své vlastní zkušenosti, vzpomínek na dětství, ale i rozhovorů s místními lidmi, s nimiž mohl rozmlouvat v hindí a nesčetnými reportážemi, které psal jako redaktor v terénu.

Pro jeho jazyk je typické nepopisné vypravování, v němž byl opravdovým mistrem, suchý britský humor, někdy shovívavý někdy břitce ironický, smysl pro odstínění charakterů, a zejména hojně používajíc obecný jazyk i slang. Příznačné je i časté prokládání povídek básněmi, které se ne-vždy vážou ke konkrétnímu ději. Povídkové soubory často tvoří samostatné příběhy, které na sebe přímo nenavazují, ale jsou spojeny rámcovým tématem. Mnohé novely, povídky i básně v průběhu života přeskupoval v různé sbírky, přesouvá je a reviduje, znovu vydává.

Kiplingova popularita je především v tom, že dokázal ve svém díle předávat imperiální postoje a hodnoty tak, že dostávaly naléhavou mravní vážnost. Ty, spolu s myšlenou nutnosti dovršení historického poslání imperialistů, spojovali britské obyvatele žijící na různých kontinentech. Z všeobecné známosti jeho děl, ale vycházel problém s vykrádáním a přejímáním témat jinými lidmi. Básně se parodovaly a upravovaly, to by bylo to nejmenší. Některé z jeho knížek daly vzniknout plagiátům, které se ujaly a staly populární četbou. Kipling si toho byl dobře vědom. Ve své autobiografické knize k tomu

⁴³ JUDD, Denis. *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-046-3. s. 431

říká následující: „*Mějte trpělivost s plagiátory. Moje knihy džunglí jich vyprodukovaly celé zoologické zahrady. Nejgeniálněji z nich byl člověk, který napsal sérii románů o Tarzanovi z rodu opů. Přečetl jsem je, ale bohužel jsem neviděl filmy, které měly obrovský úspěch. Autor vykradl námět z Knih džunglí a já ho vidím před sebou, jak se přitom znamenitě baví. Dokonce snad měl prohlásit, že si jen chtěl ověřit, jak špatnou knihu lze napsat, aby to ještě prošlo, což je naprosto legitimní.*“⁴⁴ Ke konci života se čím dál častější plagiátorství stalo jeho břemenem.

Avšak ne vždy souhlasil s vládními postupy či vojenskými manévry. V *Kimovi* je odstavec, v němž starý důstojník popisuje Indické povstání. „*„K čemu může posloužit zabíjení lidí?“ „K máločemu, to já vím. Ale kdyby tu a tam někdo nezabíjel života lidí zlé, pro bezbranné snílky by tu nebylo bezpečno. Víím, o čem hovořím, protože jsem viděl kraj na jih od Dillí topící se v krvi.“ „Jaké to bylo šílenství?“ „Jen bozi, kteří na nás sesílají mor, to vědí. Šílenství posedlo celou armádu a muži se obrátili proti svým důstojníkům. To byl začátek všeho zla, ale ještě bylo možné věci zarazit, kdyby byli udrželi míru. Ale oni se rozhodli zabít i ženy a děti sáhibů. Pak přijeli přes moře sáhibové a velmi přísně trestali.“ ... zaslechl jsem, že se oné době říkalo Černý rok.*“⁴⁵

3.2.1 Kim

3.2.1.1 Děj

Hlavním hrdinou příběhu je sirotek Kim, který nezná celé své jméno, ale je synem irských rodičů, matka mu zemřela a otec – imperiální voják, našel zálibu v pití a kouření opia. Na následky drogové závislosti umřel, Kim zůstal u míšenky, která prodávala opium jeho otci a jako každé dítě z předměstí velkého města tráví většinu času na ulici a po bazarech. Jediné, co Kimovi po otci zbylo byl jeho rodný list a další dokumenty, kterým ani on ani žena nerozuměli. Pro Kima se dokumenty staly amuletem, které mu do váčku zašila ona míšenka, váček pak nosil kolem krku. Nejčastěji s kamarády odpočívá u lahorského muzea. Díky své mrštnosti a bystrosti se stal, jako mnoho jiných kluků, poslíčkem, on na rozdíl od jiných se mohl pohybovat napříč náboženství pouhým převlečením jiného oděvu. Nosil evropské oblečení, ale pro vyřizování *choulostivých záležitostí* se oblékal do hindského nebo mohamedánského oblečení. Kimovi se přezdávalo *Přítel celého světa*.

⁴⁴ KIPLING, Rudyard. *Něco o mém životě: (pro přátele známé i neznámé)*. V Podlesí: Dauphin, 2017. ISBN 978-80-7272-789-6. s. 215

⁴⁵ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 74-75

Příběh se začíná rozvíjet, když Kim před muzeem potkává tibetského lámu. Starý svatý muž se nevyzná v hlučném městě a jeho nástrahách. Kim se s ním dá do řeči a stane se jeho *čelou*, učedníkem. Kim tuto roli bere spíše jako pomocník starého pána, protože bez jeho pomoci by jej všichni okradli. Putování s ním, k *řece šípu*, vidí jako příležitost k dobrodružné cestě. Ještě, než se vydávají z Lahore, do děje se zamotává zprvu vedlejší, později však hlavní linka tajné špionážní organizace. Kim dostane za úkol předat vzkaz od koňského handlíře Muhbúba Alího, který má předat sáhbovi v Umballe. Příběh se odvíjí směrem k setkávání se s různými lidmi odlišných náboženských vyznání na severu Indie. Až narazí na vojenský pluk. Který se Kima „ujme“ s cílem poslat jej do vojenské školy a učinit z něj vojáka. Nastává zásadní zvrat v celém ději. Pro Kima svět za zdmi školy je nepředstavitelný a skličující. Nabízí se paralela mezi Kiplingovým pobytem u paní Hollwayové, kde se cítil podobně jako Kim ve vojenské škole. Ze školy se vrací k lámovi, avšak na scéně se objevuje sáhíb Crieghton z etnologického odboru.

Kim se dostává do školy pro sáhiby, kde není šťastný, ale podmaňuje si angličtinu, psanou i mluvenou. O prázdninách dostává volnost a toulá se po Pandžábu s lámou nebo jako mladý muslim s Muhbúbem Alím. Dostává se do učení k sáhibu Lurganovi, který jej zodpovědně připravuje na povolání špióna. Zde se s Kim se postupně zaplétá do špionážní činnosti, tzv. *Velké hry*. Při poslední cestě s lámou se vydávají na šestiměsíční putování až do Himalájí a zpátky. Nemocný láma zůstává u ženy, dobrodějky, kde nachází *řeku šípu* a vyjití z *Kola osudu*. Druhá polovina již není tak zajímavá, stává se více dobrodružnou a méně popisnou.

3.2.1.2 *Obraz Indie v očích Kima*

Železniční stanice a cestování s lámou vlakem je popisováno jako reportáž. Od příchodu v brzkých ranní hodinách, přes koupi lístku až po složení cestujících v kupé a striktně zavedený pořádek. Přes den ženy a muž nesmí spolu sdílet jedno kupé, ale přes noc ano. S popisem cesty, všudypřítomných lidí, barvnosti a různorodosti Indie.⁴⁶

„(nádraží) *Vydlážděné mrtvolami, alespoň to tak vypadalo. Byli to spící cestující třetí třídy, kteří si během noci koupili lístek a čekali na vlak. Pro orientálce jsou všechny hodiny z čtyřadvaceti stejné, a jízdní řády osobních vlaků z toho vycházejí.*“

„,,*Kim se s úšklebkem na lístek podíval. „S tímhle můžeš tak na farmáře, ale já jsem z města, z Lahore. Ale děláš to šikovně, babu. Ted' mi hezky dáš lístek do Umbally.*“ *Babu*

⁴⁶ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 40-43

se zamračil a pak vydal správný lístek. „A teď ještě jeden do Amritsaru,“ poručil Kim. Neměl v nejmenším úmyslu utrácet peníze od Mahúbba Aliho na něco tak všedního jako je placená jízda do Umbally. ... Nechal si jenom malou provizi, jedno anna na každou rupii ceny lístku do Umbally. Taková provize se platí v Asii od nepaměti. ““

„Statný sikh vystrčil z dvířek vousatou tvář. „On se bojí, co? Neboj se! Já si ještě dobře pamatuju, jak jsem se sám bál vlaků. Jen pojď dovnitř. Tohle je vládní zařízení. ““

„„Sem by se ani myš nevešla,“ zaječela žena zámožného velkofarmáře, hindustánského džata z oblasti Džulundur. (Naše noční vlaky se nedrží tak věrně pravidel jako denní. Ve dne cestují muži a ženy přísně odděleně, v různých vagonech.)“

„Lichvář našpulil rty: „Ty vlaky nás nutí porušovat snad všechna pravidla, co existují. Musíme tu kupříkladu sedět vedle všech možných lidí, ať jsou z jakýkoli kasty. ““

Později Kim předává zprávu Angličanovi, kde zcela splývá s místními zvyky, tradicemi i způsoby komunikace. Ale Kipling, přese všechnu Kimovu výchovu, nemůže nepřipomenout na několika místech jeho irský původ, jako například právě v této situaci.⁴⁷

„Byla příliš velká tma, aby mu Kim viděl do tváře, zkusil proto starý žebrácký trik. „Ó, dobrodinče chudých!“ muž vykročil směrem ke Kimovi. „Mahúb Ali říká...“ „Ale, copak říká Mahúb Ali?“ Muž se nesnažil najít toho, kd ho oslovil, a Kim z toho poznal že ví, o oco se jedná. ... muž listinu zdvihl a hodil na zem rupii. Kim slyšel, jak zacinkala. Kim rychle peníz vzal. [...] Navzdory vychování, jakého se mu dostalo, byl však Kim natolik Ir, že peníze nebyly zdaleka to nejdůležitější v celé hře. Kimovi šlo především o to, vidět, jak zpráva zapůsobí.“

Na připomenutí Kimova evropské příslušnosti navazuje i střetnutí s kobrou či s bývalým vojenským důstojníkem v jedné vesnici. Kim chce přerazit hadu krk, zatímco láma ji chápe jako duši, která se musela dopustit velkého zla a je stejně jako oni připoutána ke Kolu osudu a stoupá v životě či klesá, daleko od spasení. „Nesnáším hady,“ řekl Kim. *Sebedůslednější domorodá výchova nezbaví bělocha odporu k hadům. “ [...] „Moje hvězdy napovídají válku.“ Řekl s dramatickým důrazem. Někdo se drobnému človíčku sedícímu na nízké zídce pod mohutným stromem zasmál. (Domorodec by si lehl na zem, ale Kimova bílá*

⁴⁷ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 53

krev ho donutila povstat.) [...] Tak promluvil starý vrásčitý muž, který sloužil vládě v době povstání jako domorodý důstojník v novém pluku.“⁴⁸

Podstatnou část první poloviny knihy tvoří již zmíněné setkávání se s lidmi indického venkova, to vše nám může podávat svědectví o otevřenosti a zároveň silnému konzervatismu místních lidí. Láma s Kimem prochází krajinou, potkávají vesnice, žebrají, žehnají apod.

„Náčelník, vesnický starší, měl bílý vous a byl vlídný, uměl hovořit s cizími lidmi a věděl, jak je pohostit. Pro lámu přinesl rohožku z provázků a položil před něj teplé jídlo.“ [...] „„Je to poutník, Hledač. Naše země je plná takových. Vzpomínáte na toho, co přišel předešlý měsíc? Na toho fakíra se želvou?“ „Ano, ale ten měl rozumný cíl, protože se mu zjevil Krišna a slíbil mu ráj bez pohřební hranice, když vykoná pouť do Prajagu. Tento člověk zde nehledá žádného mně známého boha,“ poznamenal starší.“⁴⁹

Způsob běžné mluvy a komunikace mezi místním obyvatelstvem. Příklad je uveden z Velké cesty, tedy hlavní obchodní panžábské silnice. Výběrčí mytného se dožadují na Kimovi větší cenu, než je běžná. Je zde především vidět rozdíl mezi uhlazenou a blazeovanou angličtinou sáhibů, kteří žili ve městě a svérázným projevem místního jazyka.

„„Stát!“ vykřikl v obdivuhodně slušné angličtině. „Copak nevíte, že se tu platí takkas, dvě anna za osobu, co vstoupí na Silnici z vedlejší cesty, což u vás činí čtyři annas. Je to příkaz Sirkara a získané peníze jsou vynakládány na osázení alejí a zkrášlení silnic.“ „A taky na plné žaludky policie,“ odsekl Kim a uskočil z dosahu. „Uvažuj chvíli, člověče s hlavou hliněnou, myslíš, že jmse přišli z nejbližší louže, jako žába, tvůj tchán? Slyšel jsi vůbec kdy jméno svého bratra?“ „Kdo byl ten?“ zeptal se starší konstábl. Seděl na kraji verandy a kouřil dýmku a upřímně se bavil. „Ten vzal nálepku z lahve balati-pani (láhev od sodovky), přilepi ji na most a celý měsíc vybíral mýto ode všech, co tam prošli. Tvrdil taky, že to je příkaz Sirkara. Pak přišel jeden Angličan a rozbil mu hlavu. Ach, bratře, já jsem městská vrána, ne vesnická!“ Policista zaraženě ustoupil a Kim za ním ještě hodnou cestou pokřikoval. „Viděl, kdy svět takového učedníka jako jsem já?“ Zvolal pak vesela na lámu. „Na deset mil od města Lahore by tě byl celý svět obral o všechno.“⁵⁰

⁴⁸ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 63-67

⁴⁹ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 64-65

⁵⁰ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 86

3.2.1.3 *Shrnutí*

Kim oproti *Knize džunglí* nepůsobí tak alegoricky a fantaskně. Více odráží každodennost barevného, lidnatého, svérázného subkontinentu, který si žije za přispění neustálého dohledu sáhíbů. Kipling zde podává více plastičtější a realističtější obraz Indie. V *Kimovi* se zobrazuje pro Evropana exotické prostředí, ve kterém se setkává s mnoha kulturami a s nimi spojenými různými přístupy k životu. Zároveň propojuje obě kultury, britskou i indickou. Příběh kluka, který se cítí být musulmem, hindí, džain, buddhistou více než sáhíbem, kteroužto roli musí přijmout.

Pro nás je zajímavá postava etnologa, která působí až komicky v očích místních. Handlír Muhbúb používá pro něj přirozenou mluvu plnou jinotajů, ta je pro sáhíba Creigha i babu Hurri těžko dekodovatelná a sami ji neumí příliš používat. Zatímco *Kim* je v této slovní džungli mistrem.

V knize je i zajímavá narážka na etnologii. „*Jedno pro mne udělat můžete: my etnologové, jeden na druhého nemálo žárlíme a závidíme si různé objevy. Sice ty objevy nikoho jiného, než nás nezajímají, ale však víte, jak to chodí třeba mezi sběrateli knih. ...*“⁵¹

Rozmluva mezi *Kimem* a písařem o sáhíbu Crieghtonovi, etnologovi. „*Co má za povolání?*“ „*Boží vědí. Věčně kupuje koně, na kterých nedokáže jezdit, a vyptává se na všechny možný boží díla, třeba na kytky, kamení, zvyky našich lidí. Handlíři o něm říkají že je otcem všech hlupáků. [...]*“

3.2.2 **Knihy džunglí**

Jedná se o soubor vzájemně provázaných povídek, které na sebe chronologicky nenavazují. A z nichž se vyčleňuje příběh *Bílý lachtan*, který se odehrává v oceánu. *Tímé, miláček slonů*, *Rikki-tikki-tavi* a *Puranbhagátův zázrak* tvoří samostatné příběhy, které nezapadají do ústředního příběhu chlapce *Mauglího*.

Hlavní dějovou linkou je příběh lidského mláděte *Mauglího (žabáček)*, který byl přijat do smečky vlků a to na přímlovu medvěda *Balú* a za výkupné pantera *Baghíry*. *Baghíra* vysvětluje *Mauglímu*, že nikdy nesmí lovit býky, protože krví býka byl vykoupen. Hlavní zápornou postavu zde tvoří lstivý, manipulativní tygr *Šer Chán* a jeho úlisný přízvukovač šakal *Tabákí*. *Šer Chán* chce *Mauglího* zabít, jako odplatu za zmrzačení, kterého se na něm dopustil *Mauglího* otec, než ho zabil. *Mauglí* se v džungli učí Zákonu, stává se vlkem, ale

⁵¹ KIPLING, Rudyard. *Kim*. Praha: Baronet, 2006. ISBN 80-7214-901-6. s. 155

musí znát i zákony a jazyky ostatních zvířat obývajících džungli. Poté, co Šer Chán zabije vůdce vlků Akélu, musí Mauglí džungli opustit. Přichází do vesnice lidí, kde je považován za zvíře. Ujímá se jej žena, která v džungli ztratila syna i manžela. Mauglí se postupně učí jazyku lidí. Po čase dostane na starosti stádo býků. Stádo býků využil k tomu, aby zabil Šer Chána. Tímto činem si zneprátelil celou vesnici. Jak je možné, aby tak malý chlapec zabil prohnatého lidožravého tygra? Mauglí odchází z vesnice, ale nemůže se ani vrátit ke smečce vlků, která jej vyhnala. Není ani člověkem ani vlkem. Zůstává v džungli, ale přidávají se k němu vlčata Šedivák a spol.

Alegorické povídky vypráví o pestrosti džungle a jejích obyvatel, kteří mají svá pevně stanovená místa a poslání v rámci Zákona džungle. Tyto povídky jako by byly chvílemi o zvířatech a chvílemi o lidech. Spletité vazby zachycují roli rodiny, přátelství, mateřské pudy, adaptabilitu, nemožnost změnit to, kým člověk je, hrdinství. Příběhy se pohybují na hranici mýtu a smyšleného příběhu. Stojí zde proti sobě několik protikladů. Pevné svazky rodiny vlčí a otažitost rodiny lidské (vesnice), zároveň nacházíme zasvěcování do rituálů či hledání hodnot, kterými se člověk může řídit, nejen je vyznávat. Sváří se zde hodnoty trvalé, které zosobňuje džungle a pomíjivé, které jsou viděny ve změnách civilizačních forem. Závěr, kdy Mauglí dochází k rozhodnutí nepatřit ani k vlkům ani k lidem, symbolizuje hledání vlastního zákona, kterého se chce v životě držet.

Vyjádření ke Knize džunglí nacházíme v již několikrát odkazovaném Ottově slovníku naučném, kde je jeho literární kvalita popisována takto: „*V Jungle Book podává v celé šíři a síle líčení, hrůze i kráse, děsu i něze uměním neobyčejně reliefním speciálně život a sny indické. Kipling znám je u nás výlučně jako romanopisec a novelista, ale má také sbírky znamenitých veršů plných pochybu, mužnosti a opravdovosti.*“⁵²

Spíše, než o dílo možné reflektovat z antropologické perspektivy se jedná o počín alegorický, tím tedy symbolický a důrazem na tradiční hodnoty ve společnosti.

3.3 Shrnutí

Nelze říci, že v této kapitole docházíme k explicitním závěrům. Vycházíme z východiska Kiplingova rozmanitého života, který má bohaté zkušenosti z pobytem mimo ostrovy Velké Británie a je tedy způsobilým k podávání zpráv o tom, jak se žije v ostatních částech impéria. Na rozdíl od mnoha svých současníků, má stále naději v ideu dobrého

⁵² *Ottův slovník naučný: Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí.* Praha: Paseka, 1998, 28 sv., 14. díl. ISBN 80-7185-200-7. s. 247-248

britského impéria, které prokazuje službu tím, že spravuje velkou část povrchu planety Země. Jeho knihy ukazují dobrodružný, exotický svět, kde se ale setkáváme s dobrými, proradnými, důvěřivými, chrabrymi, hloupými lidmi jako všude jinde, tedy i v Anglii. Kipling čtenářům přibližuje nejuvěrněji podobu severní Indie v románu *Kim*, který je psán z pohledu malého chlapce, jenž dospěje v šestnáctiletého ideálního špiona. Umí se chovat jako Evropan, nadávat jako domorodec. V této knize je téměř mimochodem zobrazeno etnologické působení na indickém subkontinentu. Poukázáno na tristní snahu o terénní výzkum. Docházíme k relativním závěrům, že Kiplingovy příběhy odrážely myšlenky evolucionismu právě v těch stěžejních bodech jako je civilizační pokrok, etnocentrismus, rasové nadřazení, zaostalost domorodců, kteří musí dospět do vyšší vývojové fáze. Slovy Denise Judda: *„V každém případě jsou literární, umělecká a historická zobrazení mnohostrannými a komplexními konstrukty, které se téměř nedají racionálně a přesně analyzovat. Stejně jako neexistuje souvislý monolit, zvaný Orient – nebo naopak Západ -, nejsou spisovatelé ve své tvorbě předvídatelní a stejní. O žádném britském spisovateli to – navzdory jeho proslulosti jakožto hlasatele imperiální a vlastenecké zanícenosti a konformity – neplatí víc než o Kiplingovi.“*⁵³

⁵³ JUDD, Denis. *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. Praha: BB art, 1999. ISBN 80-7257-046-3. s. 431

Závěr

V práci, kterou jste právě dočetli, jsem se snažila koncipovat z pohledu dobového běžně přijímaného názoru a pohledu přijímaných reálií jako je imperiální vláda nebo úspěšného spisovatele. Ale zároveň jsem měla tendence dívat se na problematiku sice z historické perspektivy, ale se současnými očima. V první kapitole byl představeno mocenské rozložení hlavních politických hráčů i krátkého vhledu, jak k tomuto rozčlenění došlo. V následující části jsem rozpracovala antropologický směr evolucionismus, jeho dějinné kořeny a působení v průběhu 19. století. Ten pracoval s myšlenkou diachronního vývoje lidské kultury. Každá společnost musí projít stejnými vývojovými fázemi, aby se dostala do civilizované formy. Tento postoj ospravedlňuje nadřazenost bílé rasy, konkrétně Evropana nad ostatními lidmi. Úkolem vzdělaného civilizovaného jedince je civilizaci šířit dále. Závěrečná část se věnovala životu a dílu britského koloniálního spisovatele konce devatenáctého století Rudyarda Kiplinga. Kladla jsem si otázku, zda motivace k sepsání některých jeho děl byly vedeny antropologií či imperiální zkušeností. Proč byl pro srovnání a analýzu vybrán právě Rudyard Kipling? Jako představitel a zastánce imperiální vlády, zároveň vlivný a uznávaný literát své doby, který byl oceněný nejprestižnějším literárním vyznamenáním, tedy Nobelovou cenou za literaturu.

Závěrem je, že Rudyarda Kiplinga ani tak neovlivnil evolucionismus jako spíše ideály impéria a vlastní zkušenosti z dětství a pobytu na indickém subkontinentu. Můžeme říci, že politické postoje a smýšlení ovlivnilo nejen literaturu zabývající se exotickou tematikou, ale i kulturní antropology. V Kiplingově díle se především odráží dobová nálada a vize dějinné realizace poslání Britů. Jeho dílo bylo tak úspěšné i díky tomu, že dokázal svým čtenářům ukázat a ozřejmit hodnoty, které oni sami v hloubi duše chtěli vyznávat. Stával se tak nedocenitelným jako pojídlo mezi pocitem vykořeněnosti některých Britů žijících mimo ostrovy Velké Británie a Brity toužícími spatřit rozličné kouty impéria. Jeho funkce, ale nebyla pouze ve ztotožňování se s hlavní postavou, dobrodruhem nebo místním, ale také v především v nenásilném přibližování místních obyvatel čtenáři jako lidí s emocemi, touhami, problémy. Evolucionisté spolu s kolonialistickými literáty pomáhali chápat domorodého člověka, jako někoho, kdo nestojí proti evropské civilizaci, ale koho je možné „domestikovat“ a na základě jejich studií a příběhů dobrodružných románů jim porozumět.

Seznam použitých zdrojů

- BUDIL, Ivo T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Vyd. 3. Praha: Triton, 1998, 259 s. ISBN 80-7254-001-7.
- BUDIL, Ivo T. *Za obzor Západu: proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Vyd. 2. V Praze: Triton, 2007, 809 s. ISBN 978-80-7254-998-6.
- BURKE, Peter. *Co je kulturní historie?*. Praha: Dokořán, 2011, 217 s. Bod. ISBN 978-80-7363-302-8.
- CESAR, Jaroslav. *Britská říše v období imperialismu: 1870-1945*. Praha: Academia, 1970, 326 s.
- DARWIN, Charles. *O původu člověka*. Vyd. 2., rev. Praha: Academia, 2006, 357 s. Europa. ISBN 80-200-1423-3.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Identita literárního díla*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004, 66 s. Theoretica. ISBN 80-85-778-39-4.
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- FERRO, Marc. *Dějiny kolonizací: od dobývání po nezávislost : 13.-20. století*. Přeložil Anna HÁNOVÁ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 503 s. ISBN 978-80-7106-837-2.
- FERGUSON, Niall. *Britské impérium: cesta k modernímu světu*. V českém jazyce vydání druhé. Přeložil Rudolf CHALUPSKÝ. Praha: Argo, 2016, 422 s. ISBN 978-80-257-2010-3.
- HAY, Denys. *Evropa pozdního středověku 1300-1500*. Praha: Vyšehrad, 2010. 412 s. ISBN 978-80-7021-986-7.
- HUBÁČEK, Ondřej, Lenka OPLETALOVÁ, Barbora PŮTOVÁ, Martin SOUKUP, Václav SOUKUP a Josef ŽÁK. *Lokální funkce kultury: teoreticko metodologická východiska evaluace kulturních služeb = Local functions of culture: theoretical-methodological resources for evaluation of cultural services*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2015, 148 s. ISBN 978-80-7308-569-8.
- JUDD, Denis. *Impérium: britská imperiální zkušenost od roku 1765 do současnosti*. Praha: BB art, 1999, 507 s., [16] s. il. příl. ISBN 80-7257-046-3.

KIPLING, Rudyard. *Kim*. Vyd. 4. Přeložil Jaroslava MOSEROVÁ. Praha: Baronet, 2006, 390 s. ISBN 80-7214-901-6.

KIPLING, Rudyard. *Knihy džunglí*. 2. vydání v tomto překladu. Přeložil Martin POKORNÝ. Praha: Albatros, 2016. ISBN 978-80-00-04342-5.

KIPLING, Rudyard. *Něco o mém životě: (pro přátele známé i neznámé)*. V Podlesí: Dauphin, 2017, 246 s. ISBN 978-80-7272-789-6.

KIPLING, Rudyard. *Povídky zednářské lóže*. 2., upr. vyd., (V nakladatelství Machart vyd. 1.). Přeložil Alexander FLEISCHER. Beroun: Machart, 2014, 253 s. ISBN 978-80-87938-07-2.

MACURA, Vladimír a Alice JEDLIČKOVÁ. *Průvodce po světové literární teorii 20. století*. Brno: Host, 2012, 839 s. ISBN 978-80-7294-848-2.

MAREK, Jří. *Laureáti Nobelovy ceny za literaturu*. Brno: Alda, 1998, 106 s. ISBN 80-85600-50-1. s. 18

MICHL, Josef B. *Laureatus laureata: nositelé Nobelovy ceny za literaturu 1901-1994 a čeští kandidáti*. Třebíč: Arca JiMfa, 1995, 406 s. ISBN 80-85766-32-9.

MORGAN, Kenneth O. *Dějiny Británie*. Praha: Lidové noviny, 1999, 639 s. Dějiny států. ISBN 80-7106-347-9.

MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 267 s. Studijní texty. ISBN 80-86429-25-3.

Ottův slovník naučný. 12. díl. Ch-Sv. Jan : Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Fotoreprint původního vydání z r. 1899. Praha; Litomyšl: Paseka; Polička: Argo, 1998, 28 sv., 1072 s. ISBN 80-7185-157-4; 80-7203-181-3.

Ottův slovník naučný. 14. díl. Kartel-Kraj : Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Fotoreprint původního vydání z r. 1899. Praha; Litomyšl: Paseka; Polička: Argo, 1998, 28 sv., 1066 s. ISBN 80-7185-200-7; 80-7203-117-1.

Ottův slovník naučný nové doby. 2. díl. Svazek 2 Gao-Isk : dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Fotoreprint původního vydání z r. 1930-1940. Praha; Litomyšl : Paseka ; Polička : Argo, 1999. 1518 s. ISBN 80-7185-162-0; 80-7203-237-2.

Ottův slovník naučný nové doby. 3. díl. Svazek 1. Isl-Konkurence : dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému. Fotoreprint původního vydání z r. 1930-1940. Praha; Litomyšl: Paseka; Polička: Argo, 2000. 708 s. ISBN 80-7185-289-9; 80-7203-268-2.

PAVLÁSEK, Michal. Allochronismus, orientalismus a balkanismus: produkce koloniálních praktik ve vztahu ke krajanům v rumunském Banátu. In: TUMIS, Stanislav a Hanuš NYKL. *Prekolonialismus, kolonialismus a postkolonialismus : impéria a ti ostatní ve východní a jihovýchodní Evropě.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015. Varia, 37. svazek. ISBN 978-80-7308-582-7.

PROCHÁZKA, Martin a Zdeněk STRÍBRNÝ. *Slovník spisovatelů: anglická literatura, africké literatury v angličtině, australská literatura, indická literatura v angličtině, irská literatura, kanadská literatura v angličtině, karibská literatura v angličtině, novozélandská literatura, skotská literatura, waleská literatura.* 2., opr. a dopl. vyd. Praha: Libri, 2003, 823 s. Slovník spisovatelů. ISBN 80-7277-131-0.

POSPÍŠIL, Ivo. *Světové literatury 20. století v kostce: americká, britská, francouzská, italská, 8Latinské Ameriky, německá, ruská, španělská.* Praha: Libri, 1999, 239 s. ISBN 80-85983-80-X.

SAID, Edward W. *Orientalismus: západní koncepce Orientu.* Vyd. 1. Praha: Paseka, 2008. 459 s. ISBN 978-80-7185-921-5.

SOUKUP, Martin. *Základy kulturní antropologie.* 2. rozšířené vydání. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015, 273 s. Antropos. ISBN 978-80-7465-186-1.

SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury.* Praha: Portál, 2011, 741 s. ISBN 978-80-7367-432-8.

SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie: (encyklopedický přehled dějin fyzické antropologie, paleoantropologie, sociální a kulturní antropologie).* Praha: Karolinum, 2004, 667 s., [32] s. barev. obr. příl. ISBN 80-246-0337-3.

STRNAD, Jaroslav. *Dějiny Indie.* Vyd. 1., dopl. [i.e. 3. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2013, 1189 s. Dějiny států. ISBN 978-80-7422-241-2.

TUMIS, Stanislav a Hanuš NYKL. *Prekolonialismus, kolonialismus a postkolonialismus: impéria a ti ostatní ve východní a jihovýchodní Evropě.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, 243 s. Varia. ISBN 978-80-7308-582-7.

